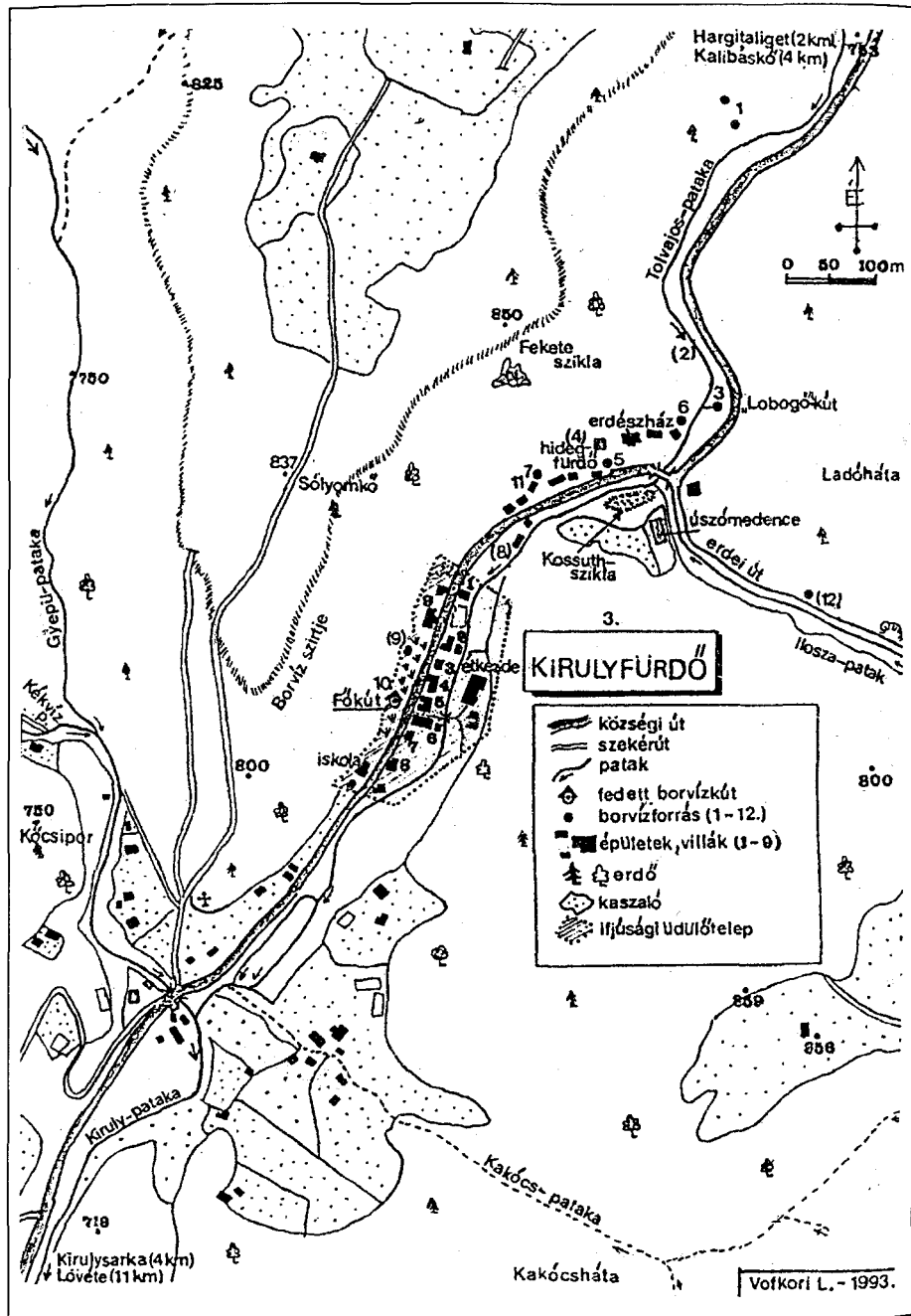

Lövétei Helytörténeti Füzetek 2.

Mihály János

Kirulyfürdő és környéke

[Erdélyi Magyar Adatbank]

LÖVÉTEI HELYTÖRTÉNETI FÜZETEK 2.

Mihály János

KIRULYFÜRDŐ

Udvarhelyszék Kulturális Egyesület
Székelyudvarhely, 2005

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A kiadvány Parlagi Endre és Egyed József
támogatásával jelent meg

Címlapfotó: Egyed József, Wittek Krisztina
Színes felvételek: Egyed József,
AGORA Fenntartható Fejlesztési Munkacsoport
Román fordítás: Hermann Gusztáv Mihály
Angol fordítás: Hermann Krisztina
Olvasószerkesztő: Ferencz Angéla
Tördelés: Botár Emőke
Korrektúra: P. Buzogány Árpád

Nyomtatás: PRO-PRINT nyomda, Csíkszereda

ISBN 973-87605-1-8

© Mihály János
Minden jog fenntartva!

A Lövétei Helytörténeti Füzetek sorozatban eddig megjelent:
1. Mihály János: A lövétei Kisboldogasszony plébániatemplom

Kedves Olvasó!

„Az a jótékony eső, mely az ég felhőiből a székelyek áldott földjére hull, a mellett, hogy az aranykalászos vetéseket, a földet borító dús növényzetet táplálja, a föld méhében gázokat, ásványos részeket old fel s mind kincseket érő, üdítő vagy gyógyító víz buzog fel. Uton-útfélen, árokban, hegyoldalon, erdők sűrűjében, sőt a kapa nyomában is csodás vizű források fakadnak a székelyek földjéből. Ezen források közül sok van olyan, mely összetételének, környezetének szépsége által bámulatba ejt.”

(Hankó Vilmos: Székelyföld, Budapest, é. n. 26.)

Régebb közkeletű szállóige volt, hogy ha a Székelyföldön egy pálcát a földre szúrunk, ásványvíz fakad fel a nyomában. Nos, ez a szállóige a Kis-Homoród völgyében települt Lövete község nagy kiterjedésű határára is érvényes, ugyanis tele van különböző típusú (alkalikus, gyengén konyhasós, vasas) szénsavas ásványvíz- (székelyesen *borvíz*-) és sós forrásokkal. A borvízforrások részben a Kis-Homoród völgyében, a Vargyas völgyében, valamint a kirulyi völgyben találhatók, és nagy szerepet játszanak a község és a környék ivóvízellátásában, ugyanis asztali vízként hasznosíthatók. Lövete bővizű borvízforrásai mellett, melyeknek vizeit ivókúraként vagy gyógyvízként rendszeresen használták, az idők folyamán kis fürdőtelepek épültek (Dobogó, Kiruly, Nádasszék, Hargitaliget).

Jelen könyvecskében az egyik legfontosabb forráscsoportnak, Kirulyfürdőnek a bemutatására vállalkoztunk, amely mellett már a XVIII. században a családiás fürdőélet kibontakozott és híressé vált. Röviden ismertetjük a manapság inkább diák-táborként és hétvégi üdülőhelyként számon tartott Kirulyfürdő természeti viszonyait, ásványvizeit és történetét (a kezdetektől az államosításig). Írásunk megjelentetésére nemcsak azért került sor, hogy az egészséges lokálpatriotizmust erősítse, hanem azért is, hogy felhívja a figyelmet az egykor annyira kedvelt fürdőtelep jelenleg kihasználatlan természetes gyógytényezőire.

KIRULYFÜRDŐ TERMÉSZETI VISZONYAI

Földrajzi fekvése. Kirulyfürdő (r. Băile Chirui) a Központi-Hargita vulkanikus hegység déli előterében, Lövete község keleti határában, a Tolvajos- és a Köves-patakokból táplálkozó Kiruly-patak, vagy ahogyan a helyiek mondják, Kéroly vize festői szépségű, fenyvesek koszorúzta szurdokvölgyében fekszik. A lövétei tanyavilág központjaként számon tartott klimatikus üdülőhely földrajzi helymeghatározása: északi szélesség $46^{\circ}18'$ és keleti hosszúság $25^{\circ}34'$. Az egykori fürdőtelep környékének legfontosabb magaslatai: északon Sólyomkő vagy Somkő (858 m), északkeleten Ladóháta (860 m), keleten Iloszaháta (929 m) és Közberc 935 m), keleten Kakocs (892 m), délkeleten Pálkő (836 m), Páluta (910 m), Gyékoskő (826 m), Fertő (883 m), míg délnyugaton Kérolyberce (881 m) és Kőcsiport (871 m).

A fürdő belterületének északi sarkánál bal oldalról az Ilosza pataka ömlik a Kiruly-patakba. A belterület déli határánál a Gyepű pataka (a Kékvize-patakkal együtt) a legjelentősebb jobb oldali mellékág. Vele átellenben szakad a Kiruly vízébe a kisebb vízhozamú Kakocs pataka. A völgy legmagasabb pontja a Köves-patak és a Tolvajos-patak egybeömlésénél (786 m), míg legalacsonyabb pontja Kirulysarkánál (668 m) található.

A hegyvidéki üdülőtelep központi részét a tábor 12 jelentősebb épülete foglalja el. A tábor fölötti részen egy erdészház és tíz magánvilla meg lakóház található, attól lefele mintegy tizenöt-húsz. A lövéteiek havasi szállásai, tanyái elszórtan helyezkednek el a belterülettől északra, délkeletre és délnyugatra fekvő határrészekén (*Lenkút, Ángyos, Kékvize, Somkőháta, Kőcsiport, Kereberce, Cifrabükk, Vészmező, Közberc, Kakocs, Páluta, Gyékoskő, Nyíresvész, Fertő, Kongófa*).

Határai: a Székelyudvarhelyet Csíkszeredával összekötő, 13A jelzésű műúttól északra és délre fekvő erdős, kaszálós és

legelő területek (*Lenkút, Ángyos, Kalibáskő, Somkőháta*) Szentegyházával határosak. Keleten: Csíktaploca és Csíkszögöd falvak (Csíkszereda tartozéktelepülései) határával érintkezik a *Nagyerdő* (a IX. lövetei földülő) keleti szegletében, mintegy 4, 5 km hosszúságban. Délkeleten a homoródalmási dűlőkkel határos *Aranyoskút* (1190 m) és *Odorfenyő* (1076 m) északi szegletétől, az Ilosza-patak és az Aranyos-patak vízválasztóján, a *Cifrabükk* (1012 m), *Vészmező* (975 m), *Mohajmező* (957 m) *Kongófa* (932 m) vonalán egészen az *Ózeresztő tetejéig* (863 m). Nyugaton a *Kirulysarkánál* elfolyó Vargyas vize képezi a határt. A fenti határok között Kirulyfördő külterülete hosszanti tengelye északkelet–délnyugati irányban mintegy 11 km, míg északnyugat– délkelet irányban 5 km.

Megközelítése: Közúton Székelyudvarhelytől 34 km-re, a 13A országúton Csíkszereda felé haladva a 111. kilométerkőnél (a Kalibáskő étteremnél) a kirulyfördői útkereszteződésre találunk. Itt jobbra térve a 29. számú községi úton kb. 4 km-t haladva (a kék kereszt turistajelzés kíséretében), Hargitaliget érintésével bukkanunk rá Kirulyfördőre. Lövete község központjától a Vargyasuta– Kirulysarka–Gyékoskő vonalán, elsősorban szekérral és traktorral járható 29. számú községi úton közelíthető meg (10,6 km). Gyalogosan megközelíthető a Székely Szeltersz völgyéből is. A keleti irányba vezető ösvényen Kereberce tetőn át a Kékvize pataka mentén érhető el (4 km). A legközelebbi város, Szentegyháza 12 km-re fekszik, itt található a legközelebbi posta és táviráda, míg a legközelebbi vasútállomás a 24 km-re eső megyeközpontban, Csíkszeredában van.

A környék geológiai felépítése. Kirulyfördőn és környékén elsősorban Bányai János végzett geológiai kutatásokat. Rövidre fogott földtani leírásunkat az ő munkái alapján állítottuk össze. Kirulyfördő vidéke a vulkanikus kőzetek hazája, nagyrészt andezit agglomerátumokból áll. Ebből van felépítve a tőle északra fekvő egész plató, amelynek a felszínét a rajta átfolyó, mélyen bevágódó hegyi patakok (Kékvize pataka, Gyepü pataka, Köves-patak) felszabdalták. A posztvulkanikus hatások

kezdő fázisaként működött gejzírek gyönyörű szép tanújelei a Hargita egész vonulatában feltalálható opál lerakódások, amelyeknek legnagyobbjai itt a fürdőtől északra (Hargita-liget, Köves patak völgye) fordulnak elő. Köves-patak keleti oldalán a tátongó, felhagyott tárónylások közelében a fenyőfák által takart helyen 1926-ban bukkant rá a neves geológus Bányai János az ún. opálbarlang torkára. A szerény szoba nagyságú sziklaodú (10 m hosszú, 5 m széles, 2 m magas), melynek eredetét a legnagyobb valószínűség szerint a viaszopálokat kereső bányamunkálatokra vezethetjük vissza, mára már teljesen beomlott. A környékén még ma is gyakran találni változatos színű (üvegszerű, átlátszó, fehér, szürke, sárga, zöld, fekete) opáldarabkákat (*viaszopál, tejopál, közönséges opál*), amelyek ásványi réteggel bevont faágak, falevelek (*Fagus, Coryllus*) megkövült lenyomatait őrzik. Egy tejfehér darabban Szádeczky Gyula professzor mikroszkopikus vizsgálatai során csigaembriókat talált. Az opálbarlangnál egykor bányászott magas kovasav tartalmú *viaszopálból* régebb kiváló *okker* festék készült, amely alkalmas volt az időjárás viszontagságainak kitett épületalkatrészek befestésére is.

A Köves-pataknak a Tolvajosba való beömlésénél a felül laza agglomerát alul kemény breccsává változik. Innen felfelé és lefelé a patak vize szűk, szurdokszerű völgyön halad, s a szép szelvények a betakart s pados elválású hipersztén, augit andezit lávaárok profiljait tárja fel. A patakmedrekben fehér és szürke palakavics található. Ezek a félig megemésztett, ripacsos felszíni darabkák Hargita-ligeten felül az Ángyos pataka beömlése táján az andezit agglomerátumban beágyazva is megtalálhatók, akárcsak a hargitai plató több helyén. Kirulyfürdőnél több önálló oszlopszerű andezit sziklát láthatunk (Sólyomkő, Fekete-szikla, Kossuth-szikla). A kis fürdőtelepen alul a völgy kiszélesedik. A kiszélesedett völgy alsó felénél torkollik be a Kiruly vize a Vargyas patakába. Ezen a részen már kibukkannak a platót képező andezit törmelék alól a szarmatakori szedimentek. E szedimentek folytatása feltart majdnem a Székely Szeltersz

forrásáig, s így könnyen megérthetjük, hogy a víz vegyi összetétele miatt mutat a szénsavas és konyhasós zóna szerencsés találkozására. A Vargyas-patak bal oldali völgyeiben a szarmata homok a szénfoszlányokkal mindenütt megtalálható. (A Nemezes patakban próbáltak is szén után kutatni.) A szarmata réteg jó tapadó kvarcos homokját régebb a szentkeresztbányai vasöntődében mintázó homokként használták.

Éghajlata. A legközelebbi meteorológiai állomások Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában találhatóak. Az általuk végzett mérések, megfigyelések és adatok alapján az évi középhőmérséklet 7-8,5 Celsius-fok. A legtöbb téli (fagypon alatti) és fagyos nap januárban van, de még a csapadékban egyik legszegényebb hónapban, februárban is gyakran -20 fok alá süllyed a hőmérséklet. Márciusban az olvadás ugyan megkezdődik, de a Hargita fölött még mindig előfordulhatnak kiadós havazások. Az idő azonban egyértelműen „melegedik”, hiszen a hónap átlaghőmérséklete nulla fok fölött van. A szeszélyes és változékony április folyamán a kellemes meleg napok mellett még előfordulnak a fagyok is, különösen a derült éjszakákon. Ha a hónap folyamán esős az idő, csökken a fagyveszély. Ebben a hónapban a hozzánk érkező szárazabb levegőtömböknek köszönhetően nagy az átlaghőmérsékleti „ugrás” (4,5–5 Celsius-fok). Májusban újabb 5-6 fokkal melegedik az átlaghőmérséklet. Június az év legcsapadékosabb hónapja. Viharok, zivatarok igen gyakori jelenségek ilyenkor, akárcsak júliusban. Augusztus 5. után már lassú lehűlés következik, ám ebben a hónapban vannak a legmelegebb napok is. Az ősz közeledtét jelzi az augusztus végi (28. után) egyre gyakoribb, kora reggeli dér hullás. Szeptemberben a hőmérséklet fokozatosan tovább csökken. Olykor 4-5 fokkal kevesebb a hónap átlaghőmérséklete az utolsó nyári hónapénál. Volt arra is példa, hogy a Hargita lejtőin lehullt az első hó. Októberben 6 Celsius-fok körül alakul a hónap átlaga. Novemberben kerül még néhány szép, napsütéses nap, de az inkább ködös, esős hónap közepe táján igen erőteljes lehűlés, havazás áll be. Ilyenkor gyakran fagypon alá süllyed a hőmérséklet. A

hónap középhőmérséklete nulla fok körül van. Decemberben gyakori a ködképződés, s ennek okán egyre kevesebb a napsütéses nap. Sokévi megfigyelés szerint erre a hónapra jellemző a nagy páratartalom, tartós havazás viszont csupán a hónap végére várható. A levegő középhőmérséklete mínusz 4-5 fok körül alakul.

A fürdő környékének élővilága. A klimatikus üdülőhelynek gazdag és rendkívül érdekes növény- és állatvilága van. Élővilágát kiváló természettudósok vizsgálták. A környék flórájának első nagy kutatója a Szászországból jött Johann Christian Baumgarten, Segesvár jeles főorvosa volt. 1814-ben felkereste a Hargitát. Lövéte, Oláhfalu környékének növényzetéről az első értékes, bár mára már nagyrészt elavult adatokat ő közli. Baumgarten nyomdokain járt a Hargitán és Kirulyfürdön a botanizáló Friedrich Franz Fronius szász tanár-lelkész. Az 1880-as években kutatásokat végzett még Gönczi Lajos udvarhelyi ref. kollégiumi tanár, valamint a múlt századforduló körül Josef Barth florista, a fűvészkedő Bányai János geológus, Nyárádi E. Gyula, a kétszeres Kossuth-díjas dr. Soó Rezső, botanikus tudós, Boros Ádám és Pop Emil.

Növényzete: Mielőtt az ember megjelent volna e vidéken, a környék uralkodó növénytársulatai az erdők voltak. Érintetlen vad erdőségek fedték a fennsíkakat, a domboldalakat és a völgyek lejtőit. Az alacsonyabb dombokat a lombos fák kevert erdei tarkították, míg a környező hegyek szurdokszerű, szűk, árnyékos völgyeiben jó megélhetési viszonyokra találtak a fenyők. A lakosság által évszázadokon át folytatott irtás következtében a fenyvesek ma már csak a völgyek lejtőin és a vízvásztókon alkotnak összefüggő erdőségeket (Ilosza háta, Szárazág, Karulyos, Odorfenyő határrészekén). E fenyvesek legfontosabb erdőalkotó fája a lucfenyő (*Picea abies*), melyet a helyi lakosság veresfenyőnek nevez. Kisebb számban előfordul még a közönséges jegenyefenyő vagy fehérfenyő (*Abies alba*) és az erdei fenyő (*Pinus sylvestris*). A fenyőerdők övezete alatt bükkösök húzódnak. A 600 m-es magasság körül kezdődő

bükkerdők a környék legmagasabb pontjáiig is felkúsznak. A tiszta bükkösök ritkábbak, gyakoribbak a kevert gyertyános-bükkösök (Carpino-Fagetum). A fenyvesek mellett ezek az erdők károsodtak leginkább a múlt századi ipari erdőkielérés következtében. E gyertyános-bükkös erdőségek gyakori kísérőfái – néhány tölgyfajon kívül – a hársak, a magasabb részeken pedig a hegyi juhar (*Acer pseudo-platanus*).

A tölgyerdők ma már csak foltokban találhatóak. Kocsányos tölgyerdő (*Quercus robur*) Kiruly sarkát és Kereberce oldalát borítja. Az erdei kaszálók domboldalain előfordulnak más fajok is, mint pl. a mezei juhar (*Acer campestre*), a magas kőris (*Fraxinus excelsor* L.), valamint a hárs-, galagonya- és kecskerágó fajok stb. Az égeres-nyíres ligeterdők, amelyek a lapályosabb, nedvesebb részeket borították egykoron, maradványaik – a fűzesekkel együtt – a nagyobb vízfolyások mentén (Kiruly-patak és a beléje ömlő patakok partján), és a fennsíkok nedvesebb részein fordulnak elő, pl. a fehér fűz (*Salix albae*), a kecskefűz (*Salix capra*), a törékeny fűz (*Salix fragilis*), a csigolyafűz (*Salix purpurea*), a mézgas éger (*Alnus glutinosa*), a hamvas éger (*Alnus incana*) és a közönséges nyír (*Betula pedula*).

A erdők peremét cserjések övezik. A mogyoró (*Corylus avellana*) uralta cserjések az erdei kaszálókön (Vargyas, Szerepreze, Gyékoskő, Vészmező, Kereberce stb.) általánosan elterjedtek. Kiruly környékén még a következő vadgyümölcsök fordulnak elő kisebb-nagyobb mennyiségben: fekete és vörös áfonya vagy *kokojsza* (*Vaccinum myrtillus*, *Vaccinium vitis-idaea*) és a málna (*Rubus idaeus*). Erdei epret (*Fragiria vesca*) is nagy mennyiségben lehet gyűjteni.

A környéken évszázadokon át tartó erdőirtás következtében nagy és összefüggő füves területek, kaszálók, legelők alakultak ki. Ezek természetes úton fejlődő növényzete főleg takarmánycént hasznosul. Az erdei kaszálókön, a patakpartokon számos gyógynövény is él és nagy számban gyűjthető, mint pl. egérfarkú fű (*Achillea millefolium*), kék sisakvirág (*Aconatium napellus*), fecskefü (*Belidonium majus*), cikória (*Cichorium*

intybus), pirosló hunyor (*Helleborus purpurascens*), szurokfű (*Origanum vulgare*), orbáncfű (*Hypericum perforatum*), útilapu (*Plantago lanceolata*), gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*), martilapu (*Tussilago farfara*), békaláb (*Equisetum arvense*), csalán (*Urtica dioica*), apróbojtorján (*Agrimonia eupatoria*), kömény (*Carum carvi*), kankalin (*Primula veris*), kamilla (*Matricaria chamomilla*) stb.

A vadon termő növények között a mocsaras területeken, tőzegeseken, nedves kaszálókon több ritka növényfaj is előfordul, amelyek két csoportra oszthatók: ereklyenövények, úgymint a kereklevelű harmatfű (*Drosera rotundifolia*) a mocsári kőröntő (*Saxifraga hirculus*); tőzegrozmaring (*Andromeda polifolia*), kakastaréj (*Pedicularis sceptrum carolinum*), zergeboglar (*Trollius europaeus*), és a védett növények: rigópohár vagy boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*).

Allatvilága. Kiruly és környéke változatos természetföldrajzi arculatának köszönhetően, főleg a századforduló előtti nagyobb erdőkitermelések megindulásáig vadban gazdag területnek számított. Gazdag növénytakarója, kiterjedt lomb- és tűlevelű erdőségei védelmet, fészkelőhelyet, odút biztosítottak a vadállatoknak és madaraknak. A gazdag vadállománynak köszönhetően erdős rengetegeit már a XVII. század első évtizedeitől szívesen látogatták Erdély vadászatot kedvelő főurai és a vidék jómódú nemessége.

Kiruly erdeinek vadállománya ma is viszonylag gazdag. Tűlevelű erdőségeiben előfordul a barnamedve (*Ursus arctos*), a farkas (*Canis lupus*), a szarvas (*Cervus elaphus carpathicus*), a hiúz (*Lynx linx*), a kövinyest (*Martes loina*) és a fanyest (*Martes martes*), a lombhullató erdőségekben pedig az őz (*Capreolus capreolus*), a vadmacska (*Felix silvestris*), a vaddisznó (*Sus scrofa*), a róka (*Canis vulpes*). Jelenleg a barnamedve és a szarvas a legelterjedtebb vadfaj, ezekre csak engedéllyel lehet vadászni. A rendszerváltás (1989) után létszámuk csökkent, ami az akkori gyenge törvényeket kihasználó orvvadászoknak volt tulajdonítható. Az utóbbi években azonban számuk

fokozatosan növekedik, a szigorúbb törvényeknek és a korszerűbb vadgazdálkodásnak köszönhetően. 2000 márciusában a vadásztársulat alkalmazottai a 31-es almási vadászterületen, ahová Kirulyfűrdő is tartozik, 14-15 medvét számoltak meg. Ugyanekkor a gímszarvasállományt 45-50 főre becsülték. A vaddisznók száma kb. 65-70-re tehető. Ez az egyedszám kevés az adott terület nagyságához viszonyítva. Ennek magyarázata az, hogy a 31-es almási vadászterületet falvak, legelők, tanyavilág határolják, és az ember közelsége zavarja a vadállatokat, minek következtében a vadállomány egy része átvándorol a szomszédos (Olaszteleki Erdészeti Hivatal) nagy, összefüggő erdőségek borította vadászterületekre, hol nagyobb a csend és több élelem áll a rendelkezésére. A farkasok számát, mivel az utódnevelés időszakán kívül folyton vándorolnak (naponta akár 70-80 km-t is), nem lehet pontosan felbecsülni. Az apróvadak közül nagyobb számban a vadmacska (kb. 35-40 egyed), a róka (kb. 150 egyed), és a görény (30-40 egyed) fordul elő.

Kiruly völgye optimális fészkelési és táplálkozási lehetőséget biztosít a ragadozó madarak számára is, mint pl. a darázsólyv (*Accipiter gentilis*), az egerészólyv (*Buteo-buteo*), a békászó sas (*Aquila passerina*), a szirti sas (*Aquila chrysaetos*), és a vándorsólyom (*Falco peregrinus*). A vándorsólyomnak már a régmúltban kedvező fészkelési körülményeket biztosítottak a Kirulyfűrdő közelében emelkedő andezit sziklatömbök. Forrásaink szerint ezeket már a 17. századtól e faj költőterületeként tarthatjuk nyilván.

Előfordul és költ a holló (*Corvus corax*). A változatos tülelevelű és lombhullató erdőállomány, valamint a csalitos, bokros ligeterdők a rétekkel, kaszálókkal együtt kiváló élőhelyet biztosítanak az énekes madárfajoknak is.

Kiruly vizének mellékágaiban előforduló halfajok közül a legjelentősebb a sebes pisztráng (*Salmo trutta*). A patakokban ritkán, de előfordul a folyami rák (*Astacus astacus*) is. Nedves erdei aljnövényzetben látható olykor a foltos szalamandra

(Salamandra salamandra), gyakori a tőzegmoha lápokban élő tarajos götte (*Triturus cristatus*) is.

RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A Kiruly név eredetéről. Kiruly neve először egy 1623. április 10-én kelt pereskedési jegyzőkönyvben tűnik fel. A per tárgya egy, a Kiruly vizén (*kireolý vizen*) levő vízfűrész volt. Ezért a fűrészért 1619-től kezdve több éven át perelt a szentegyházasoláhfalvi Pál András lövétei atyafiaival, Sata Gergellyel és Sata Bálinttal. A fűrészhelyet egyik felől Kiruly vize (*a kiroly veze*), másik felől a falu, Lövéte tulajdonát képező Kakocs nevű hely (*Kakocz nevő hely*) határolta. A helynév a későbbiekben a következő alakváltozatokban fordul elő: *Keroy* (1773), *Kéroj*, *Kéroj* (1792) *Kéruj* (1777), *Keruly* (1811), *Kéruj* (1820), *Kerolly* (1834), *Kiroj* (1840), *Kiruj* (1853), *Kyruly*, *Kiruly* (1858), *Kiruly* (1864), *Keruji fürdő* (1868). A Magyar Korona Országainak Helységnévtárában 1882-1913 között *Királyfürdő* néven szerepel. Ez a névalakja azonban nem honosodik meg, a korabeli sajtóban *Kiruly* (1891), *Kiruji fürdő* (1894), *Kiruj fürdő* (1895), *Kirulyfürdő* (1897), *Kiruly fürdő* (1903) néven fordul elő. A helyiek továbbra is *Kéroyfürdő* néven emlegetik. Napjainkban az írott sajtóban két alakváltozatát használják (*Kirujfürdő*, *Kirulyfürdő*).

A helynév etimológiájával, eredetével napjainkig még senki sem foglalkozott. A Kiruly előtagban - véleményünk szerint - vagy a 'király' (lásd régi magyar: *kerál*, *kéraly*, *küraj*, *küral*), vagy az ótörök eredetű *qiryü*, *qiryuy* 'karvaly' (lásd régi magyar: *karuj*, *karoj*) vagy héja, ölyv jelentésű szó rejlik. Ez utóbbit látszik támogatni az a tény, hogy Kiruly és vidéke ragadozó madarakban mindig is gazdag volt. A király méltóságnév mellett szól azonban az a tény, hogy a Hargita oldalában, Oláhfalva határán a Cseretető (904 m) szomszédságában egy *Király kútja* helynév is található (belőle ered a Kiruly vizébe ömlő Kékvíze

pataka!). Gróf Teleki József e forrás néveredetéről 1799-ben a következőket írja: „Az a tradíció van a nép közt, hogy egy Magyar Király vadászotjában itt ebédelt és hogy innen vette nevét ezen forrás.” Arról azonban semmilyen forrás nem szól, hogy Kiruly völgye régen bármelyik magyar király tulajdonát képezte volna, vagyis ún. királyi vadaskert lett volna. A kérdést a helynévkutatók számára nyitva hagyva, adalékként megjegyezzük, hogy Lövete határában van még egy helynév, amelyben a Kéroly-Kiruly előtag felismerhető, és az összefüggés a két helynév között, bár több mint tíz km választja el őket egymástól, egyértelműen feltételezhető. Ez nem más, mint a lövétei IV. Felsőforduló földülőben lévő *Kérolypadaja*.

A kezdetektől a XVIII. századig. Kiruly és környéke a legrégebb időktől ismert lehetett a környék lakói előtt. Az őseink, aki az itteni rengetegekben a nyílhegyek és más vágószerszámok készítéséhez szükséges, szokatlanul nagy mennyiségben előforduló *opál*, valamint a vallásos szertartásokhoz szükséges alapanyag, a vörös *okker* után kutatott, valószínűleg már ismerte és használta a Lövete és Kiruly területén felszínre bukkanó jóízű borvizeket, s főként az életszükségletét képező sósvizeket, akárcsak a vaskorszak embere, aki az itteni borvízlerakódások barnavasérceit (*limonit*) bányászta. A későbbi korok emberei előtt sem maradtak elrejtve az itteni borvizek.

Írott források alapján azonban csak a XVI-XVII. századokig nyomozhatunk vissza Kiruly múltjában. Ekkor már kezdtek kialakulni a környékén, a hegyvidéki irtásokon a lövéteiek tanyái, az ún. *szállások*. A levágott fa feldolgozására fűrészmalmot is működtettek a lövéteiek itt. Ebben az időben Kiruly völgye a solymászatot kedvelő őseink által nagyra becsült ragadozó madarak (karvaly, vándorsólyom stb.) számára is legmegfelelőbb fészkelési lehetőséget biztosított. Itt fogták be és tartották Lövete solymárai a fejedelmi korban az általuk beidomított ragadozó madarakat. Erre néhány helynévünk is utal (*Sólyomkő* vagy *Somkőháta*, *Karulyos* és *Karulyos-pusztája*).

Kiruly és környéke elsősorban Bethlen Gábor fejedelem uralkodása (1613–1629) idején, de később is valóságos selyomtenyész-tő és selyomnevelő hely volt, melyről történeti adatok is tanúskodnak. Lövétén több család foglalkozott a selymok fogásával, idomításával. Feladatuk volt, hogy a selyomfészkekből kiszedjék a fiókákat, azokat felneveljék, vadászni tanítsák, és a legszebb példányok egy részét a fejedelem rendelkezésére bocsássák. Más részét az ország követeivel, a szultáni adóval együtt Konstantinápolyba kellett vinniük. Kemény munkájukért az erdélyi fejedelmektől kiváltságokat szereztek: mentesek voltak a katonai szolgálattól és az adózástól.

Az 1614. évi székely katonai összeírás Pál János és Sós Márton, az 1635. évi Balázs Tamás, Sós Márton, János Mihály, az 1702. évi Bálint Pál, Benedek Mihály, Bálint András, Bálint Mihály, Bálint György, Bálint Péter és Miklós János solymárokat említi Lövétén. A lövétei solymárok, mint az egy 1758. évi főkormányászati rendeletből kitűnik, még ebben az évben is őrizték a fejedelmektől szerzett kiváltságaik egy részét. A kötelező bíróságviseléstől és a község más terhei alól mentve voltak.

A fentiek ismeretében egyértelmű, hogy Kiruly ásványvizei a legrégebbi időktől ismertek voltak. Ivóvíznek mind az ősember, mind a későbbi korok embere, elsősorban a környék andezit szikláinak üregeiben selyomfiókák után kutató solymárok, az erdőt irtó s havasi kaszálóikra szénacsinaláskor állataikkal kiköltözött lövétei családok, a környék lakói és a vadászni idelátogatók egyaránt használták.

A kirulyi „savanyúvíz” elhíresül. A kirulyi borvíz fürdővízként való hasznosítása – adataink szerint – a XVIII. században vette kezdetét. Az itt felbuzogó jóízű borvizeket, felismerve azok gyógyhatását, 1740 körül a vadászatot kedvelő erdélyi főúri családok és Udvarhelyszék előljárói kezdték rendszeresen gyógyvízként, fürdővízként használni (pl. 1749 júniusában Szentiványi Mihály felesége, Boros Zsuzsanna tartózkodott

Lövete mellett a kirulyi fürdőben unokáival és más előkelőségek társaságában).

Gyalakuti gróf Lázár János (1703–1772), főkörmányszéki tanácsos, a kor jeles költője, írója is szívesen időzött itt, és sokat tett a fürdő hírnevéért. Lázárt annyira elragadta a fürdő természeti szépsége, hogy latin versekben – báró Bajtai József akkori római katolikus püspöknek ajánlva – énekelte meg annak környékét, áldott vizét, a fenyvest és köszikláit (1. *Laus Acidulae Lövetensis in Sede S. Udvarhely. Anno 1754.* 2. *Keroj Die 10 ma. Aug. Anno 1758. Ad Acidulas.* 3. *Laus Balnei ex acidulis Keroj. seu Lövetensibus parati. Anno 1762.* 4. *Musae Transilvanico-Siculae ad fontem acidum Lövetensem ludentes. Szeben 1762.*). A versek 1765-ben az *Opera poetica* (Költői művek, Kolozsvár) című kötetben is napvilágot láttak. Lázár verseinek köszönhetően Kiruly belekerül a korabeli földrajzi ismertető leírásokba is. Fridvaldszky János tudós jezsuita az Erdélyi Nagyfejedelem-ség ásványtana (*Minerologia Magni Principatus Transilvaniae*) című, 1767-ben Kolozsváron kiadott latin nyelvű munkájában egy Hutter nevű orvosra hivatkozva Borszékkal együtt nagyon látogatottnak mondja Kirulyt.

Az erdélyi fürdők fejlődésében fontos állomás volt Mária Terézia uralkodása (1740–1780). A királynő nagy jelentőséget tulajdonított a fürdőgyógyászatnak és az ásványvizeknek. A bécsi kormányzat, felismerve a fürdőgyógyászat gazdasági, idegenforgalmi és külkereskedelmi jelentőségét, utasította az erdélyi Főkörmányszéket, hogy a gyógyforrásokat és gyógyfürdőket írassák össze, és azok vizét vegyelemeztesse. A „Lövetei vagy Kéroji” források vegyelemzését a kibédi származású marosvásárhelyi főorvos, Mátyus István (1725–1802) végezte el, az itteni ásványvizeket a „hideg savanyú” vasas vizek közé sorolva. Adatai belekerülnek az Erdélyre vonatkozó első önálló ásványvíz-monográfiába is (Lucas Wagner: *Disertatio inauguralis medico-chemica de Aquis Medicatis Magni Principatus Transylvaniae* azaz *Bevezető orvos-kémiai értekezés az Erdélyi Nagyfejedelemség gyógyvizeiről*, Bécs, 1773) is.

Benkő József 1770–1780 körüli évekből származó művében (*Transsilvania Sive Magnus Transsilvaniae Principatus*) a következőket írja: „Lövéte, vagy Lövölte (...) nevezetes fűrészeiről és deszkájáról, meg ásványvizeiről, melyek a Kérui-nak nevezett területen levő hegyből fakadnak. Ezeket külföldiek is nagyon látogatják.”

Eder Károlynak 1796-ban megjelent *Erdélyország ismertetésének 'zengéje* c. földrajzi tankönyve szintén megemlíti Lövétét (valószínűleg Kirulyra gondolva), mint ásványos vizű helyet.

Gróf Teleki József 1799-ben a környéken kirándulva szintén érdemesnek tartotta feljegyezni, hogy Lövéte havasain sok „savanyúvíz” van, s hogy itt elsősorban Kirulyra gondolt, az rögtön kiderül abból, hogy nem mulasztotta el megjegyezni: „Az is nevezetes, hogy itt találtak egy szép színekkel ragyogó drága köre, amelyet opalnak neveznek” (Gróf Teleki József: *Úti jegyzések*. Közli: Domokos Pál Péter, Kolozsvár, 1937, 35. p.)

Kirulyi fürdőélet a XIX. században. A XIX. század első két évtizedében több olyan munka látott nyomdafestéket, amelyek új és részletes vegyelemzéseket közöltek a kirulyi borvízről. A sort az erdélyi származású Gergelyffi András, Kraszna vármegyei tiszti orvos munkája nyitotta meg, őt követte Bélteki (Nagy) Zsigmond marosvásárhelyi orvos átfogó fürdőjegyzéke, valamint Pataki Sámuel orvosprofesszor könyve. Egymás után (1811, 1818, 1820) megjelenő latin nyelvű munkáikban a vegyelemzések mellett rövid utalásokat találunk a kirulyi táj szépségére és az itteni kezdetleges fürdőéletre is.

A szerény kis fürdőtelepet ekkor már nemcsak Erdély főurai, a vidék jómódú közönsége látogatta nagy előszeretettel, hanem a szász lelkészek, orvosok, patikusok, mérnökök is szívesen felkeresték. Nyaralóházaik felépítéséhez a Lövétei Római Katolikus Egyházközség bocsájtott rendelkezésükre telkeket, ugyanis a Sólomkő tövéből felbuzgó borvízforrás és környéke nagyrészt az ő tulajdonában volt. Az árendába vett területekért

nagyságuknak megfelelő, évenként megállapított taxát fizettek a háztulajdonosok az egyházközségnek.

Az 1820-as években vízi energiáját hasznosító fonó- és szövőgyár felépítéséhez is hozzáfogott itt az egyik fürdővendég, a szászszombori Thois nevezetű önképzésű „gépész”. Pénzhiány miatt azonban a 12 osztóvátát működtető viziszerkezet építése abbamaradt. Az eladósodott vállalkozó Kirulyban pénzhamisító gépet állított fel, aminek az lett a vége, hogy börtönbe jutott, és ott is halt meg. Így a már elkészült épületek (ványolómalom, pálinkafőző, lakóház stb.) sokáig gazdátlanul állva idővel az enyészet martalékaivá váltak.

A kirulyi „borvizes házak” tulajdonosainak első jegyzéke 1834-ből maradt ránk. A conscriptió, azaz az összeírás szerint egy öl terület után 6 krajcár taxát fizettek a háztulajdonosok ebben az évben az egyházközség pénztárában.

A kirulyi borvizes házaknak 1834. évi conscriptiója, azok fekvése, mennyisége szerint, ölben számítva

1.	Tekintetes Osváth úr háza, konyhája köze, vagyis udvara	28 öl
2.	Kraufs kapitány úr háza, istállója, udvara	50 öl
3.	Méltóságos Biró József úr háza, udvara, konyhája	43 öl
4.	Zolnai háza, udvara, konyhája	49 öl
5.	A sárosi pap háza, konyhája és kis udvara	28 öl
6.	A nagysinki nótárius háza	21 öl
7.	Kőhalmi Falch úr háza, konyhaudvara	24 öl
8.	Bruchental Károly úr háza, udvara és az egész elfoglalt jószág	100 öl
9.	Simó Ferenc úr háza, konyhája öle	22 öl
10.	A kőhalmi pap háza, konyhája	28 öl
	Összesen:	393 öl

A fürdőnek és környékének első magyar nyelvű leírása az erdélyi reformkor jeles személyiségének, Szentiványi Mihály költőnek a tollából született meg, aki erdélyi körútja során 1837-ben, a fürdőidény alatt, Kirulyt is felkereste. Az alábbiakban ebből az írásból idézünk:

„Lövéte népes falu, lakosi vallásokra nézve r. catholicusok. Udvarhelyszékben napkeletre esik, 's mint szélső, Csíkszékkel határos. Ezen faluból keletre mintegy $1\frac{1}{2}$ óráig menve jut az utazó a' Kirojba, egy keskeny, két oldalról szirtokkal, erdővel körül vett völgybe; holott a' nyugoti oldal' tövéből buzog a bő forrásu savanyú víz, vagy székelyesen borvíz.

Ezelőtt egy századdal rengeteg erdők fedezték e' helyet, a mindenféle vadakkal bővölködött. 1740-ben, vagy azon év körül hazánk' néhány nagyjait, vadászatot kedvellő székünkbeli nemesekkel a' vadászat e' völgybe hozta, kik a még a 'falubeliek közül is kevesektől ismert és használt forrásvizet megízeltvén, örömmel idogálták. Köpübe vétetett aztán, 's e' képpen a vadászati időtöltés haszonnal párosult. Talán éppen ezen vendégek közül egyiknek, gyalakúti gróf Lázár Jánosnak 1762-ben kinyomatott versei – báró Bajtai József akkori r. cath. püspöknek ajánlva – jelesen festik Kirojt és környékét; Kiroj' áldott vizét, a' fenyvest és kősziklákat.

A' kiroji völgy jelenleg szelídebb alakot váltott, a' nyugoti oldal ment a' nagy fáktól –, tere zöld pázsittal borítva. Ki a' világ lármájába bele unt, ide ránduljon; itt vadász, halász, madarász otthonnilag találja magát. A' kút minden percz alatt 22 kupa s $\frac{3}{4}$ vizet önt ki. Olly számos vendég nem jelent még meg – bár minden házak tömve 's sátrak is alakítva voltak – hogy itallal és feredő vízzel el ne győze. Akármi vettesék vagy essék belé, mit a' víz megbír, kihányja magából és magát tisztán tartja; nagyobb részint vasas. Jelenleg 13 ház fogadja bé a vendégeket, mellyek közül 3 zsendélylyel fedve. Látogatói mint ez idén is számosak; néha még a' szenes házak is elfoglalvák. S mi jó dolog van még itt! – tudniillik a' pénznek nincs becse

– hazulról kell ide jöni. Azonban hal, rák, eper, és később málna bőven találhatóik.

Két út vezet a' Kirojba: egyik Almásról, másik Udvarhelyről Oláhfalun által; innen 3 óra, onnan 4 óra alatt juthatni fel. Minő darabos utak!

E' század' második tizedében létesülni kezdett volt itten egy fonó' s szövőgyár is, de mielőtt hasznot hozott, félbe hagyatott, 's jelenleg öszeomlani siet. Mellette egy jól talált malom, egy czélirányos pálinka főző – mind az idő martalékai. A' lakház zsendelylyel fedve még lakható; a' szép gyümölcsös, oltványok, a' virágos kert – mind oda! Itt vala látható példája annak, hogy a' szorgalom, munkásság köszikla' tetejére is paradicsomot honosít.” (Nemzeti Társalkodó, 1840. 17. szám, 131-132. oldal)

Leírásából azt is megtudjuk, hogy Kirulyfürdő látványossága volt ekkor egy vashámor, amely még az 1790-es években létesült. 1837-ben 13 részvényese volt, s évente 200 mázsa vasat dolgoztak fel benne. A fából épült, zsendelyfedésű hámorhoz tartozott a fújtató, a verő és lakóház széntartóval (fürdőidény alatt, zsúfoltság esetén ezt a vendégek szállásként is használták – M. J.) Készítettek itt malomhoz, vízfűrészhez, szekérhez szükséges vastárgyakat és más gazdasági eszközöket a keresletnek és a megrendelők igényeinek megfelelően. Itt készült nemcsak a lövétei gazda, hanem a környék településeinek, székely gazdaságainak teljes vaseszköztára is (különböző formájú fejszék; fűrészek, kapák, szegek stb.).

Fiatal korában szívesen üdült Kirulyfürdön a Székelyföld neves leírója, Orbán Balázs (1829–1890) is, aki a későbbiekben elhíresült munkájában így emlékszik vissza az itt eltöltött fesztelen, víg életre: „(...) magam is (fiatalabb éveimben) gyakran időztem e fürdön, akkor fő időtöltésünk volt, hogy a vendégek egész férfiszemélyzete a cselédséggel felment az említett Somkő (Sólyomkő – M. J.) tetejére, hol a közelben bőven található száraz kidőlt fenyőfákból a szikla ormára roppant máglyát raktunk, mit aztán egy hátra hagyott őr estve

meggyújtott. Alig lehet nagyszerűbb tüzijátékot ennél képzelni, mily festői mily elragadóan szép, mily varázsfényű volt az ekként megvilágított táj, mily elbűvölő a fénybokrétaaként lengő fenyvesek tekintete, mily vonzó a kétesen megvilágított titokszerű völgy, s mily megható e félelmes sziklagula tekintete, mely lángba borult tetejével mint párosi világító torony, vagy mint vulkánnak tüzet okádó bérczorma nézet ki. Mikor pedig a tűz elhamvadt, akkor a hátrahagyott ór ledobálta az égő üszköket, s ezen lerepülő, a szikla éleken szikraözönt hányó tüzes rudak úgy néztek ki, mintha a haragvó Zeus szórta volna le villámain. Ily nagyszerű örömtüzet rendszerint minden kedves vendég érkeztekor gyújtottunk. Oly összetartó, oly baráti volt az itt levő kör, hogy ha valaki érkezett, néhány lövéssel tudatva, az egész társaság elébe ment, és lövöldözve örömujjongások közt vezették lakába: ha távozott, a fürdő összes vendégserege elkísérte, s bérczeket viszhangzó lövöldözések között vetek egymástól érzékeny búcsút. Hja akkor vigabb, kedélyesebb és testvériesebb élet volt; a közügyek terén egymással folytonosan érintkező, s a haza szolgálatában együtt fáradozó emberek összetartóbbak voltak; a honfinak meg volt saját becse, löport pedig mindenki kaphatott a nélkül, hogy egy tuczet aláírással szabadalom után lett volna kénytelen futkározni, s azért lehetett akkor könnyen örömlövéseket tenni, mert volt ok öröme, míg most a méla bűnnek egy bizonyos neme még vigságainkon is felösmerhető.” (Orbán Balázs: Székelyföld... I. Pest. 1868. 87.)

Az 1850-es években több ízben itt töltötte nyári vakációját szász ismerőseivel Friedrich Franz Fronius (1829. jan. 9. – 1886. febr. 14.), Székelyföld flórájának kutatója, szász tanár-lelkész, aki a Segesvár melletti Száznádason (r. Nadeş, ném. Nadesch, Maros megye) született. Erdélyi viszonylatban Friedrich Fronius híres természettudós volt, nevét több növénytani és földrajzi tanulmány fémjelzi. Jól ismerte és többször bebarangolta a Székelyföldet, hargitai, Öcsém-tetői és Bűdös-hegyi útleírásait a szebeni Természettudományi Társulat Értesítője (Verhandlungen und Mitteilungen der Naturwissenschaft-

lichen Verein zu Hermannstadt) közölte. Fronius maradandó nevet szerzett a szász néprajz és népelet kutatása terén is. Kirulyfürdön szerzett élményeit, benyomásait is leírta és közölte 1860-ban, egy terjedelmes német nyelvű cikkben.

Ebből a cikkből, melyet Binder Pál fordított le magyarra, és egyike a hazai első fürdőleírásoknak, megtudjuk, hogy az 1850-es években Kirulyfürdőt minden nyáron egy bizonyos számú „igénytelen” törzsvendég kereste fel, akik itt egy eredeti, igen kedélyes fürdőéletet teremtettek maguknak. A vendégek vagy Kóhalom felől a Vargyas völgyén vezető úton, vagy az udvarhelyi úton, Szentkeresztbánya felől szekéren érkeztek a magas növésű bükkfák, sötét lucfenyők övezte völgybe. A völgy közepe táján, egy odvas bükkfatörzsből készült küpüből mindig azonos bőségben fakadt fel a 9 Celsius-fokos hőmérsékletű gyógyforrás. A borvízkutat egy pár „házhoz hasonló lakóalkalmatosság” vette körül. A környék patakjaiban sok volt a pisztráng és más, kevésbé ízletes hal, a rák pedig tömegesen fordult elő. Az egykor virágzó, „turistalátványosságnak” számító kirulyi kohó és vasmű ekkor már nem működött. Romjai ott szomorkodtak a Sólyomkö-sziklával szemben. A vashámortól kissé fennebb feküdt a nemrég készített, egyszerű, deszkából ácsolt hideg vizes fürdőmedence, az ún. Lobogó-fürdő. Az egész fürdőtelepen csak az állandóan itt lakó két lövétei család szegényesen megművelt konyhakertje jelentette az emberi civilizációt. Vendéglőnek, sétánynak, kaszinónak nyoma se volt.

Egy új vendég megérkezése mindig ünnep volt a fürdőzők számára. Az éjjeliőrök fenyő- meg égerkéregből készült egyszerű kürtjeiken adták hírül az érkezésüket. A vendéget, legyen az csak átutazó vagy törzsvendég, illő módon (puskaropogással és üdvözlő beszéddel) fogadta a fürdőház-tulajdonosokat képviselő „helyi előljáróság” és a folnagy, azaz a falunagy, s perceken belül annyi reggeli-, ebéd- és vacsorameghívást kapott, ahány család tartózkodott a fürdön. A nőtlen vendég a „közösségi szállásra” került, ahol a hiányos födém miatt egyenesen az ágyból csillagászati és meteorológiai tanulmányokat lehetett

folytatni. Ha a vendég családotól jött és nem volt a fürdőn rokona, aki őket magához hívja, abba a házba költözött, ahol a legtöbb hely volt.

A legvidámabb és egyben a legigénytelenebb vendégek rendszerint a vándorló diákok voltak, akik a nyári vakáció alatt pár napra felkeresték a vendégszerető kirulyi fürdőt. Ilyenkor késő éjjeli órákig hangos volt a kirulyi völgy az ifjú legények víg dalaitól.

A mindennapi fürdőéletről Friedrich Franz Fronius a következőképp írt:

„Habár a szűk kérolyi völgyben a nap elég későn kel, a társaság nagyobb részét mégis mély álomban találja. Csak a vadászok vannak már hajnal óta talpon és az ijedős őzeket kutyáikkal gyakran a vendégek lakásáig űzik. A vadászszákmányban, lovagias módon, rendszerint az egész fürdőző társaság részesül. Egy medgyesi törzsvendég, mint „közösségi mérsáros” elévülhetetlen érdemeket szerzett, de ezt a társaság sajnos nem eléggé méltányolja, jöllehet az éjjeliőrök lármás szolgálatát már rég nagyszerű érdemrenddel jutalmazták. Itt is úgy történik, mint a nagyvilágban! Hajnali öt és hat között rendszerint az egész társaság felkel és mindenki a borkúthoz zarándokol. A társaság minden tagja már most, valamint egész nap folyamán, a lehető legegyszerűbb öltözékben jár, természetesen a szükséges illemszabályok betartásával. A luxus itt tiltva van, és az ezt megszegő megrovásban részesülhet. Egy óra múlva igen bőségesen reggeliznek. Ezután rövidebb séta következik, majd összejövetel a kútnál, esetleg valamelyik ház tornácán, ahol a napi politikáról vagy a társadalom kérdéseiről diskurálnak. Időközben hazatérnek a vadászok, magukkal hozva az elejtett őzbakot és a figyelmes hallgatóságnak hajmeresztő vadásztörténeteket mesélnek el.

Dél előtt minden ház előtt hatalmas tűz lobog. Az égő fenyőtörzsekre óriási köveket helyeznek, ezeket forró állapotban a fürdőkádba dobják, ez a felforrósodott víz a gyengélkedő, öreg vagy beteg embereket melegíti. A háziasszonyok az ebéd

elkészítésével szorgoskodnak, a jó étvágyról az egészséges friss levegőn tett mozgás gondoskodik és a savanyúvíz élvezete által felerősödött emésztőszervek hihetetlenül nagy teljesítményre képesek. Előbb azonban a Lobogó hideg vizében fürdünk egyet, ha csak egy bivalytehén átgázolva a kerítésen, be nem hatolt a fürdőbe és ott ő is megfürdik. Ilyenkor a folnagy felszólítására a társaság férfi tagjai villák és taszító erejük felhasználásával kikergetik a hívatlan vendéget, ezért a bivaly gazdáját étellel és itallal megbírságozzák.

Déli 12 órakor kezdődik az ebéd, mely rendszerint igen hosszú ideig tart. Néha az is előfordul, hogy az, aki az evéssel hamarabb elkészült, csupa barátságból segít a többieknek adagjukat elfogyasztani. Gyakran kölcsönösen meghívják egymást ebédre, és csak ezután sül ki, hogy a meghívott saját libáját, csirkéjét vagy rákját fogyasztotta el, melyet a helyi szokások szerint tőle sinkófaltak el.

Ebéd végeztével és egy rövid alvás-intermezzo után folytatódik a délelőtti szellemdús életmód. A hölgyek főznek vagy a közösségi kemencében kenyeret sütnek, a férfiak pipázgatnak, fűrnak-faragnak, vagy, a változatosság kedvéért, néha olvasnak.

Négy óra körül kisebb kirándulást tesznek a szomszédos oldalvölgyekbe vagy a kiugró sziklákra. Hogy az evést nehogy elfelejtsek, uzsonnát is visznek magukkal, mely halászás és rákászás közben esik a legjobban. E célból a hegyi patakokat elterelik medrükből és a szárazon maradt patakágyból összegyűjtik a pisztrángokat és rákokat. Ha ez a kényes, talpak és kezek számára nehézkes mesterség jó eredménnyel jár, úgy másnap gyakran egy közös lakomát rendeznek, ahol a halászsákmány, persze, csak alárendelt szerepet játszik.

Ugyanez történik akkor is, ha a fürdőt egy magas rangú vendég keresi fel. Ilyen esetben a szabad ég alatt egy hosszú asztalt terítenek és minden család a folnagnak adja át a reá kiszabott étel- és italrészesedést.

A fürdőző társaság gyakran hosszabb kirándulásokat rendez a közeli Szentkeresztbányára (Karlshütte) vagy az almási bar-

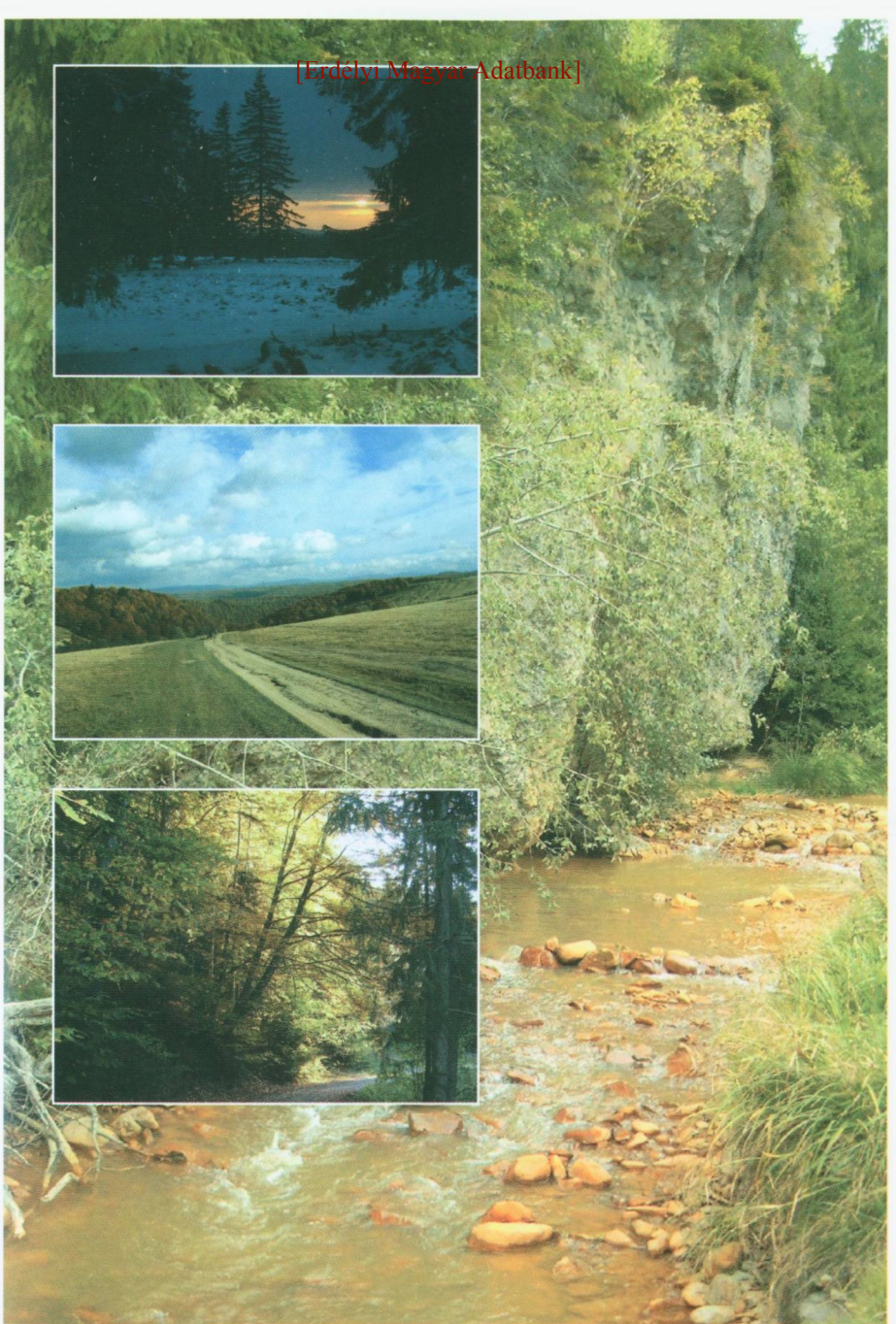
lang romantikus vidékére, néha fel a csodálatos Csíki-medencébe, egészen Szentdomokosig, vagy lefelé a Büdös-hegyig és a Szent Anna tóig...

Vacsora után az egész fürdőző társaság a borvízkútnál gyűl össze, a hölgyek kötöttükkel, a férfiak pedig pipáikkal felszerelve. A kút előtt egy kórakáson illatos fenyőforgácsot égetnek, melynek bensőséges fényénél a legvidámabb szórakozás veszi kezdetét, midőn a két éjjeliőr dörgedelmes „kifelé” felszólítására ifjak, öregek ezen egyaránt részt vesznek. Mindenki felváltva valami hangszeren játszik, ki pánsípon, ki az éjjeliőrök égerháncsból művésziesen készített havasi kürtjén, vagy akár virtuóz módon megszólaltatott hegedűn. A községi kurátor rendezi és vezeti a szólóénekesek, a négyesek és az énekkarok előadásait. Eközben viccelődnek, anekdotákat és vadászkalandokat mesélnek.

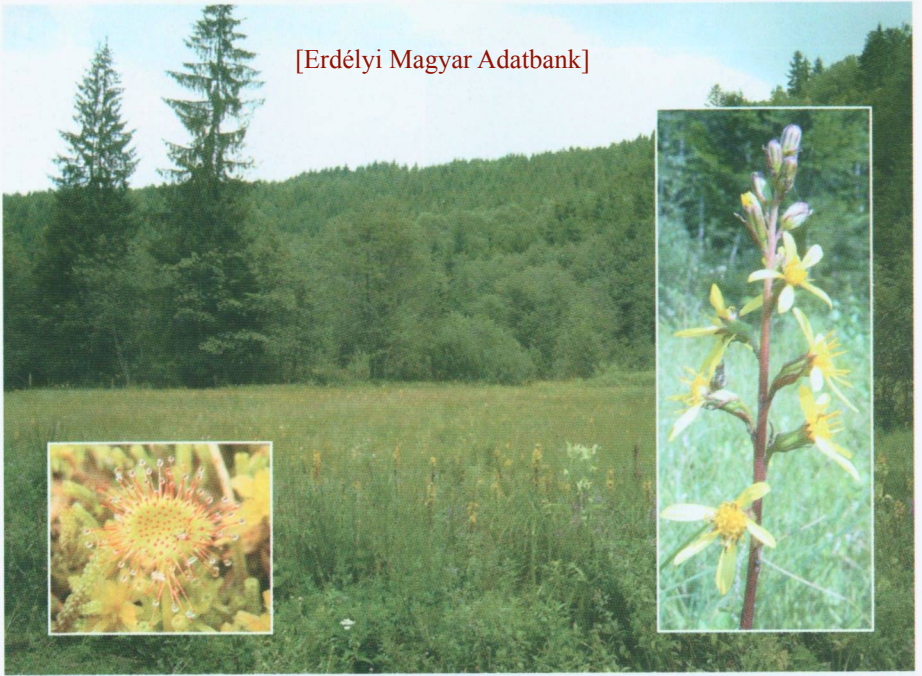
Végezetül a „közösségi újságíró” lép fel komikus számaival, gyakran a társaság életéből sugalmazott vidám és szatirikus jeleneteket ad elő. Aki elég okos, nevet rajta, ha a poéta néha kíméletlenül tyúkszemére lép, különösen akkor, ha felismeri ebben a jószándékot, aki pedig túl érzékeny, azt kinevetik. A kútnál összesereglett teljes létszámú közösség színe előtt, a szószóló üdvözlő beszéde után, kitüntetik a társaság kiváló és érdemdús tagjait; szépen kifényesített érdemrendeket tűznek a mellére és hűséges szolgálataiért még egy diplomát is kap. Szükség esetén a hanyag és kötelességét elmulasztó tisztségviselőket nyugdíjba küldik, miután az egész közösség színe előtt ítélkeznek felette.

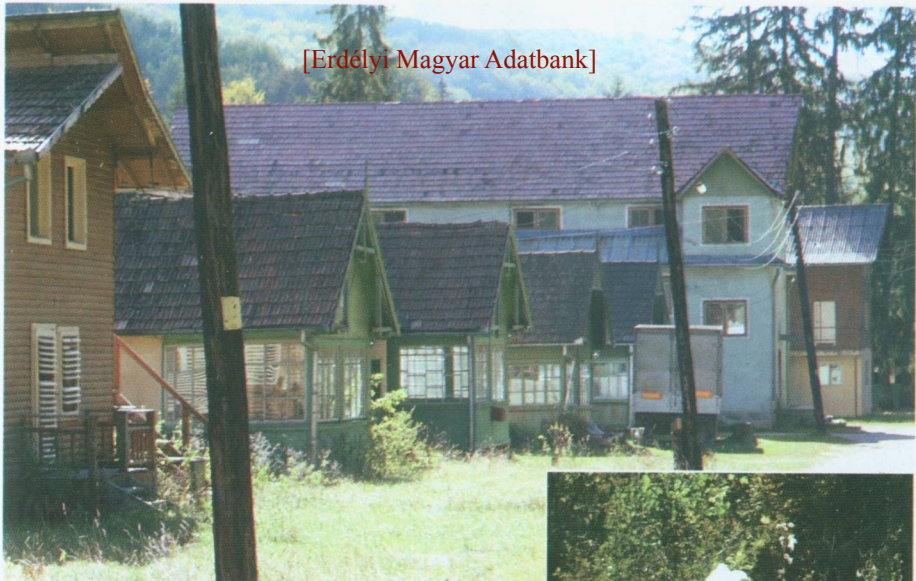
A víg szórakozás és a kút körüli élénk sürgés-forgás közben, majdnem minden este egy tompa zaj és csobbanás hallható, úgy, mint amikor egy nehéz tárgy vízbe esik. Négy lépésnyire a borvízkúttól egy faburkolatú víztároló van a földbe ásva, melybe az ivókútból lefolyó és fürdés céljaira használt borvíz gyűl össze. A kérolyi fürdőélet romantikájához tartozik az is, hogy ez a víztároló szándékosan nincs védőkorláttal ellátva, hogy minden este valaki beleessék, akit aztán közös erővel

[Erdélyi Magyar Adatbank]

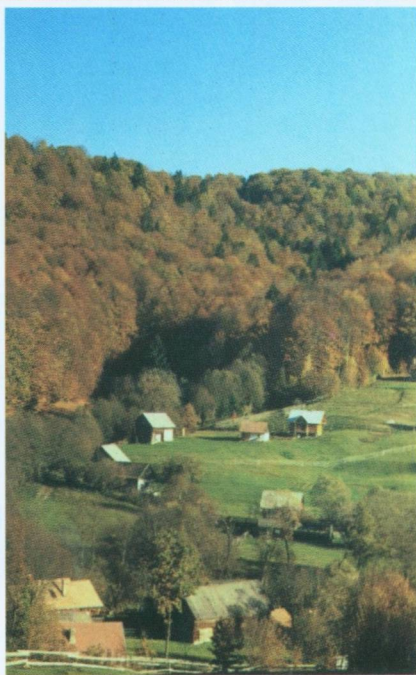
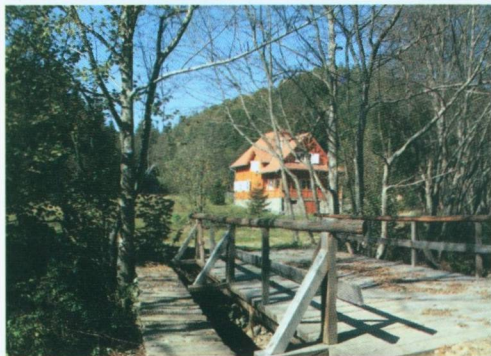

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

kiráncigálnak, hacsak – a fürdővendégek homéroszi kacagása közben – nem mászott már ki onnan egyedül. Néha csak éjjel 12 órakor szólal meg az éjjeliőrök kürtje és dörgedelmes hangja, mely a fohnagy parancsára hazatérésre szólítja fel az embereket.

Ha a bakterek valakit a takarodó után is az utcán találnak, úgy azt őrizetbe veszik és csak egy borraivaló vagy ebéd és vacsora ígérete ellenében engedik szabadon. A közösség egyes tagjainak név- és születésnapja alkalmával vagy a közösségi tisztviselők megválasztása után macskazenét rendeznek, mely a szószóló felköszöntőjével zárul, ez egyben emlékezteti az ünnepeletket arra, hogy mivel tartoznak ők a közösségnek.

Gyakran csak jóval éjfél után lehet a szemet lehunyni, hogy másnap a megszokott napi programot elkezdhessék, hacsak egy virradatig tartó alkalmi bál nem tartja össze a társaságot.

Mindez, persze, nem valami szellemdús és világot boldogító tevékenység, de ezt az ember életében az évnek csak egy pár napján űzi, mindamelllett e foglalatosság felüdíti az ember kedélyét és új erőt ad, de ezen kívül a haza különböző tájairól összesereglett emberek gyorsan ismeretséget, gyakran holtig tartó barátságot kötnek egymással és a fürdőélet egy vidám családdá olvasztja össze őket.” (Friedrich Fronius: Deutsches Badeleben in Sibenbürgen. Sächsischer Hausfreund 1860. Brassó, 70-84.)

A kirulyi „savanyóvízen” lévő házak tulajdonosainak nevei és épületeik méreteihez viszonyított évenkénti taxafizetésük (minden évre egy négyszögöl után 9 váltó krajcárt számítva) 1850 után

		Taxafizetés		
		ölek száma	váltó rajnai forint	krajcár
1.	A szászsziberki lelkész úr háza	23	8	3
2.	A szászszárosi lelkész úr háza	28	9	18

		Taxafizetés		
		ölek száma	váltó rajnai forint	krajcár
3.	Kőhalmi Melltio Mátyás és tyukosi pap			
4.	Kőhalmi Falk Károly úr háza	26	4	48
5.	A kőhalmi patikárius úr háza	36	12	36
6.	Udvarhelyi Simó János úr háza			
7.	A kőhalmi Binder József úr háza	50	17	30
8.	Az udvarhelyi patikárius úr háza	22	3	18
9.	A fehéregyházi pap úr háza	28	4	12
10.	Az Osváth úr háza	28	4	12
11.	A szászkeresztúri pap úr háza			
12.	Császári-királyi mérnök Suszter Márton úr háza	34	11	54
13.	A nagysinki patikárius Binder Mihály úr háza			

A kirulyi fürdőélet a XIX. század második felében nem sokat változott. A borvízkút és a hidegfürdő környékét az egyházközség igyekezett fürdőidény előtt feljavítani, rendbe tenni. Nagyjából ennyiből állottak a fejlesztési munkálatok. Ennek ellenére Kiruly egyre népszerűbb lett, és egyre többen keresték fel. Új villák is épültek (pl. Kontz András székelyudvarhelyi gyógyszerészé), de a fürdőzés továbbra is őskori technikával történt. Az igen vasas, nagyon erős és ízletes gyógyvizet a kimeríthetetlenül felbuzgó forrásból házakhoz hordva, „ott kezdetleges modorban, hevitett kövek bedobása által melegítették”.

Per Kirulyfürdőért, 1884–1891 között. A kirulyi fürdő jövedelmét, amint az a forrásokból egyértelműen ki is derül, századok lefolyása alatt mindig az egyházközség élvezte. Például 1884-ben a háztulajdonosok a fürdő borvizért 2 forintot, az ivó

borvízért pedig 1 forintot fizettek, mint taxát. Sem a politikai község, sem a közbirtokosság ahhoz számot soha nem tartott, és nem is akart. A fürdő territóriumában Csíki Péter lövétei plébános idejében (1860–1876) a községi közbirtokosság után telekkönyvetetett. Utóda, Jakab Lajos plébános többször felkérte a község képviselő-testületét, hogy írássék a fürdő a templom után, mint annak jogos tulajdona, de a község vezetősége nem akart beleegyezni, azt hangoztatva, hogy a tulajdonjog a közbirtokosságé, a haszonélvezet a templomé. 1884 májusában Ráduly Sándor községi jegyző a községi képviselő-testületi gyűlésben határozatot is elfogadtatott arra vonatkozóan, hogy a kirulyi fürdőt mint községi tulajdont árverezés útján haszonbéresítsék ki. Június 21-én a járási szolgabíró meg is jelent a község házában, hogy a fürdőt, mint Lövéte község tulajdonát árverezés útján a többet ígérőnek kihaszonbéresítse. Jakab Lajos plébános tiltakozott az árverezés ellen, mire a járási szolgabíró felhagyott az árverezéssel, és rendelettel hátrahagyta György Gábor községi bírónak, hogy a kirulyi fürdő ügyét tisztázza a képviselő-testülettel, s arról neki tegyen hivatalos jelentést. Jakab Lajos plébános is fölterjesztette az ügyet a püspökséghez, honnan elrendelték, hogy a község ellen indíttassék meg a per, és a templom százados tulajdona törvény útján is védelmeztessék. Az ügy védelmét Daraghy Béla udvarhelyi ügyvéd vállalta fel, s a pert az oklándi járásbírósnál, mint telekkönyvi hatóságnál megkezdte.

A tulajdonjog ügyében folytatott per mindkét fél számára erkölcsi és anyagi kárral járt. Többszöri kísérlet ellenére sem jött létre megegyezés a pereskedő felek között, és így a per éveken keresztül elhúzódott. Végül 1891-ben a községgel és a közbirtokossággal szembeni nagy per befejeződött, s a kirulyi fürdőhelyet a legfelső fórumon az egyháznak ítélték. Kirulyfürdő (2 kat. hold) véglegesen a lövétei római katolikus egyházé lett.

Kiruly a XIX. század végén. A fürdőtelep, a század végén, akárcsak a század közepén, 13 egyszerű lakóházból, egy hidegfürdőből és egy ivásra használt borvízkútból állt csupán. Ennek ellenére Kiruly fekvése Hankó Vilmos (1854–1923) kémikust, aki főleg az ásványvizek elemzésével foglalkozott, nagyon lenyűgözte. „A telep – mint írta –, a völgyön letörtető patak egyik oldalán terül el. A völgyet égbe nyúló sziklás erdős hegyek környezik, oly magas hegyek, hogy az ember elől úgyszólván elzárják az eget. A völgyet bezáró hegyet balról óriási bükkerdő, a jobb oldalon kimagaslót a legszebb fenyőerdő takarja. Az erdők zöldjéből hatalmas sziklaszálak nyulnak ki; ilyen a Súlyomkő, mely épen a fürdő felett tör ki magasra.

A völgy élete a kristálytisza patak, mely hangos lármával rohan sziklaágyában alá. Ez a völgy egyetlen lármája.

Fürdő vendégek nem egyszer láttak őzet a patak partján, mely lejött az erdő zajából, hogy itt háborítatlanul élvezze a völgy nyugalma, s hogy szomját oltsa a patak kristály habjainban.” (Hankó Vilmos: Székelyföld, Budapest, é. n. 94. p.)

Bár a tulajdonos lövétei római katolikus egyházközség 1891-ben a fürdőmedencén és a borvízkút körül nagyobb javításokat eszközölt (vetkező-fülkéket építettek és ekkor épült a borvíz- és a fürdőőrző szolga kétszobás lakása is), Kiruly ezután sem emelkedett a nagyobb szabású fürdők sorába.

1894-ben a deszkával bélelt fürdőmedencét az egyháztanács faragott kőből rakatta ki. A munkálatokat, vagyis a medence kiépítését Mihály János Tőcze 129 forint ellenében vállalta magára.

A kitűnő levegőjű és gyógyhatású vízzel rendelkező fürdő elszigeteltsége, kezdetlegessége elsősorban a rossz utaknak tulajdonítható, ugyanis csak döcögős, vízmosta erdei utakon, hosszú szekerezéssel lehetett a vendégeket célhoz juttatni. A fürdőn vendéglő nem működött. A vendégek teljes konyhafelszerelést vittek magukkal. Elsősorban az idegbetegek, vérszegények, reumában szenvedők használták jó eredménnyel a kirulyi borvizet, gyógyító orvosságnaként.

A segesvári, medgyesi, kőhalmi szász fürdővendégek elkirándultak az almási barlanghoz, a Szentegyházasoláhfalu tulajdonát képező Lobogó-fürdőhöz, és a Kerekfenyő lövétei határrészen lévő Dobogó-fürdőhöz („Székely-Füred”). Az utóbbi Ugron Gábor képviselő tulajdonába volt. Nagy látványosságnak számított a fürdő közelében, a Köves-patak és a Tolvajos-patak egybeszakadásánál az Ilona forrás mellett felállított ún. Festékmalom, hol a nagy mennyiségben előforduló okkerföldet őrölték festékké. A felszínen öt-hat ember által kibányászott okkerföldet kis, négykerekű teherkocsikra rakták, és fából készült pályán a malomig taszították, hol előbb megőrlötték, aztán az olvasztókemencébe tették. Az olvasztókemence egy téglalakú agyagteknőből állt, melybe a porrá őrölt földet beöntötték, és hevítés útján megolvastották. Megolvadása után többször lepárolták, majd formákba öntötték. Kétféle okkerföldet bányásztak: vöröset és sárgát, melyekből hasonszínű festékeket készítettek.

A szász atyafiak itteni nyaralása a korabeli helynévadásban is megmutatkozott, ugyanis a Kiruly-patak völgyében a fenyőerdők sűrűjéből kimagasló magányos andezit sziklatömböket saját nyelvükön is megnevezték, mint pl. Gross Plato/Óriás szikla, Heidenheim (ennek elnevezésére egy szomorú esemény adott alkalmat, ugyanis 1886 nyarán egy ilyen nevű szász kislány, tetejéről lecsúszva szörnyethalt), Schwartz Plato/Fekete-szikla stb.

A fürdőidény alatt szívesen kirándultak ide Udvarhely vármegye előljárói, az Erdélyi Kárpát Egyesület Udvarhelymegyei Osztályának tagjai is. Egyik ilyen nevezetes kirándulás alkalmával, amelyet az akkori alispán, mint osztályelnök vezetett, történt meg a Kossuth-szikla fölvatása, népünnepély és fényes társas lakoma keretén belül. Kossuth Lajos emlékezete, kultusza már a világosi tragédiát követő emigráció évtizedei alatt kialakult, majd az 1867-es kiegyezés után nyílt politikai formákat is öltött, különösen Erdélyben, és ezen belül a Székelyföldön, ahol a Függetlenségi Párt hódított teret Habsburg-ellenességgel és hangsúlyozottan magyar nemzeti jellegével. A Kos-

suth-tisztelet nyilvános formáját a Kolozsváron alakult (1891) Erdélyi Kárpát Egyesület (rövidítve EKE) is felvállalta. Az EKE Udvarhelymegyei Osztálya 1895. június 29-én határozta el dr. Kassay Albert kirulyi fürdőház-tulajdonos indítványára, hogy Kirulyfürdön a Heideinheim nevű, mintegy 20-25 m magas sziklát Magyarország első szabadon választott, akkor nemrég elhunyt (1894) kormányzó elnökéről, Kossuth Lajosról Kossuth-sziklának nevezi el. A névadó ünnepség 1895. augusztus 4-5-én zajlott le. Az ünnepségen részt vett mintegy 30-40 fős kiránduló társaság kíséretében Mikó Árpád főispán, Ugron János alispán, osztályvezető, Lövéte előjárói és népe. Ezen alkalommal a sziklára erősítettek egy érc táblát is, amely Lániczky Sándor szentkeresztbányai vasgyárában készült. A népünnepély fényes társas lakomával zárult.

A XIX. század végén Kirulyfürdön, annak ellenére, hogy messze elmaradt Udvarhely vármegye jeles fürdői, Korond és Homoród mögött, nagyon otthonos, családias élet uralkodott. Napirenden voltak a közös uzsonnák, kirándulások gyalog és szekéren. A kizárólag a szászok fürdőjeként számon tartott kis fürdőtelep kitűnő tulajdonságait mások is kezdték felismerni, s a tulajdonos lövétei egyházközség lassanként törekedett a fürdőzők igényeit kielégíteni. A közhatalóság a fürdőbe vezető utat a vicinális utak közé felvette s javításokat eszközölt rajta. A fürdőt évről évre egyre több magyar család kereste fel a négyvagy hathetes fürdőidény alatt, annak ellenére, hogy nyoma sem volt itt a nagyobb fürdők nyújtotta kényelemnek. A fürdőidény alatt a szórakozásban nem volt hiány. 1898-ban pl. az apró mulatságokon kívül két bált (ún. Anna-bált és tarisznyás bált) is szerveztek dr. Kassay Albert székelyudvarhelyi orvos nyaralójának nagyszabású verandáján.

Ezt a már-már idillikus fürdőéletet az első világháború és az azt követő hatalomváltozás nehéz és zavaros évei szakították meg egy rövid időre. Ez alatt a pár év alatt nagyon kevesen keresték fel a fürdőt. Épületei leromlottak, mivel a háborús

viszonyok következtében a háztulajdonosok nagy része 1914–1918 között csak hiányosan fizetgette a taxát.

Kirulyfürdő 1920–1948 között. Az első világháború után, az impériumváltás következtében a tulajdonos egyházközségnek elsősorban az intézményei, iskolái megmaradásáért kellett küzdenie, és nem sok ideje volt a vezetőségnek Kirulyfürdőre figyelnie. A háztulajdonosok ugyan fel-felkeresték a fürdőt szezon idején, de a kötelező taxákat egyre ritkábban fizették be, sőt egyesek az általuk elfoglalt földterület kisajátításától sem riadtak vissza, mintha a lövétei egyházközségnek a fürdőhöz semmi köze sem lett volna. Észlelve a felmerülő problémákat, az egyháztanács már 1923-ban elhatározta, hogy a fürdő haszonbérelőivel megegyezik, s a szerződést velük felújítja. Az egyezkedési tárgyalások 1924 folyamán elhúzódtak, végül 1925 nyarán ültek tárgyalóasztalhoz az érintett felek a helyzet tisztázása érdekében. Az egyház érdekeit az egyháztanács tagjai közül választott bizottság: Orbán János Pataki, Márton Mihály Diák és András Mózes Sata képviselte. Feladatuk az volt, hogy a lövétei római katolikus egyház tulajdonát képező, s a lövétei, 988. számú telekkönyvben az 12683/1–24 helyrajzi szám alatt szereplő ingatlanra, mint taxás telepre épített fürdőházak tulajdonosaival az egyház érdekeinek megfelelően kössenek egyezséget és szerződést. Ugyanis sem az egyháznak, sem a háztulajdonosoknak semmiféle írásbeli szerződésük nem volt. A háztulajdonosok százéves, vagy még több időre visszanyúló használat által szerzett jogaikra hivatkozva elkorhadt házaikat az egyház megkérdezése nélkül újraépítették, adták és vették, és félő volt, hogy az egyháznak a talajra vonatkozó tulajdonjogát is kétségbe vonják. Todor Simion háztulajdonos kérte is a kisajátítást. Mivel a kirulyi fürdő ilyenformán az egyháznak mit sem jövedelmezett, felmerült az a lehetőség is, hogy jobb lenne a háztulajdonosokkal a házaikat elvitetni, mert a hely üresen több hasznot hozna. Ez azonban lehetetlen volt, mert a háztulajdonosok a hosszas használattal szerzett jogaikról nem mond-

tak le. Sőt azt a jogot is követelték, hogy házaikat eladhassák, vagy ha leromlik, újraépíthessék az egyház tudtán és beleegyezésén kívül. A kiküldött bizottság 1925. augusztus 16-án megjelent Kirulyban s a háztulajdonosokkal majdnem 6 órás tárgyalást folytatott, és a következő szerződést kötötte meg:

Szerződés

Létrejött, a lövétei róm. kat. Egyházközség, mint a lövétei, illetőleg kirulyfördői földtulajdonos részéről egyfelől és Medt János, Shaser Márton, Todor Simion, Petrovics Frigyesné, Dr. Tobie Hans, Dr. Reisenberger Lajos, Tobie Francz, Kellner Mihály és Markus Frigyes háztulajdonosok között az alábbiak szerint:

1. A lövétei rom. kat. Egyházközség elismeri a fenti tulajdonosok azon jogát, hogy azon területen, amelyen épületeik mai napon állanak, s a mely terület újból fel lesz mérve, ezen épületek állhatnak mindaddig, míg azok „vis maior” esetét kivéve összeomlanak. A területért kötelesek a háztulajdonosok a lejárt időre 1922 évvel bezárólag ölenként 12 fillért fizetni azon arányban, hogy egy fillér egy bánival egyenlő, illetve egyenértékű. 1923. évvel kezdődőleg kötelesek az évi haszonbért olyan kulcs szerint fizetni, hogy 1 korona 1 leinek számíttatik, s ezen összeg átszámíttatik dollár cursusba minden év július hó elsején fennálló cursussal.

2. Az egyházközség kivételképen beleegyezését adja abba, hogy Dr. Reisenberger Lajos a régi ház helyére egy újat építhessen.

3. Háztulajdonosok jogosultak a vízhasználatra évi 4 korona és a fürdőhasználatra szintén évi 4 korona összeg fizetése ellenében, mely összeg ugyanazon kulcs szerint fizetendő, mint a házhelyekért az 1. pont alatt fizetendő összeg.

4. Ezen fürdődíjak csak a tulajdonosok vagy bérlőik joga után jár családjaikkal együtt, s ha idegen személy lenne a fürdőtele-

pen, az az egyház által megállapítandó külön fürdődíjat köteles fizetni, amennyiben a fürdőt igénybe akarja venni.

5. Az egyházközség köteles a fürdőt a mai állapotban fenntartani s a kút körül a kerítést felállítani, amely állapottal a háztulajdonosok teljesen meg vannak elégedve, s ha az egyházközség a háztulajdonosok kérésére nagyobb átalakításokat lenne köteles a fürdőről és a kúton végeztetni, ezen átalakítás díjai a háztulajdonosokat terhelik.

6. A teniszpálya területéért járó ölenkénti 12 fillér díjat az 1. pont alatti átszámítás alapján a háztulajdonosok kötelesek fizetni.

7. A háztulajdonosok kötelesek őrzési díjban évenként 8 (nyolc) koronát fizetni házonként az 1. pont szerinti átszámítás alapján, s ezzel szemben köteles az egyházközség saját házában egy őrzőt felfogadni, ki a házakban keletkező esetleges károkért felelősséggel tartozik. Ezen őrző köteles a postaszolgálatot is ellátni, melyért neki külön díjazás jár a háztulajdonosoktól. Az őrző személyére vonatkozólag az egyházközség és a háztulajdonosok közös megegyezése az irányadó. Ha az egyházközség a befolyó őrzési díjakból a helyi viszonyok szerint őrzőt nem kapna, a többlet-fizetéshez a háztulajdonosok aránylagosan hozzájárulnak.

8. A meglévő épületeken a tulajdonosok javításokat minden megkérdezés nélkül eszközölhetnek, úgyszintén átalakításokat is.

9. A háztulajdonosok házaikat csakis rokonaiknak adhatják el, mégpedig azoknak, akik törvény szerint örökösödési joggal bírnak; ha teljesen idegen személynek akarná eladni, akkor a ház egy a háztulajdonosok és az egyházközség által egyenlő arányban összeállítandó bizottság által megbecsültetik, s csak azon esetben adhatja el idegen személynek, ha az egyházközség ezen becsárban meg nem tartja.

10. A Schaser Márton házára vonatkozólag Medt Jánosnak és örököseinek elővételi joga van, mit kivételképpen az egyház-

község ezennel elismer azzal, hogy Medt János ezen házat csak a 9. pont alatti kikötések szerint ruházhatja át.

11. A háztulajdonosokat a borvíz használata csakis a fürdőhelyen illeti meg és üzleti célokra elvitetni nem szabad.

12. Ha az egyházközség a borvízforrást haszonbérbe adná, a háztulajdonosok joga érintetlen marad.

13. Ha ezen szerződést az egyházközség felsőbb hatósága jóvá nem hagyá, ezen szerződés hatályát veszti és felélednek a háztulajdonosok előbb élvezett jogai.

14. Ezen szerződés csak azon esetben marad érvényben, ha a háztulajdonosok a terület kisajátítását nem kérik és a már beadott kisajátítási kérelem vissza lesz vonva. A háztulajdonosok lemondanak arról a jogról, hogy a kisajátítást kérhessék, vagy bármi úton a föld tulajdonjogát megszerezzék.

15. Az évi bér a lejárt időre vonatkozólag 3 részletben fizetendő ki, felméréstől számított 30, 60 és 90 nap alatt. Az esetleges tulajdonosváltozások az egyházközségnek bejelentendők. Az 1926. évtől fizetendő évi bérösszeg minden év júl. 1-től augusztus 20.-ig esedékes.

A szerződést a háztulajdonosok részéről dr. Graf, Medt János, Franz Tobie, Keller, Emil Roth, dr. Reissenberger, dr. Hans Tobie, Hans Teutsh és Elise Petrovitsh, míg az egyházközség részéről Péter János plébános, Bence Lőrinc megyebíró, Márton Ferenc, Orbán János Pataki, András Mózes Sata írták alá Ferentzy László, Márton András joghallgató, Balázs Ferenc tanúk előtt.

Az új felmérést a szerződést aláíró bizottság augusztus 20-án végrehajtotta. A bizottság tagjai, számítva a jövőbeli esetleges új utépítésre, az úttestet 10 méter szélesre mérte (beleszámítva a régi utat is). A házak előtt, mögött és között a területet – a vízre való bejárásokat kivéve – szintén fölmérték, ugyanis a tulajdonosok ezeket is elfoglalták (ki- és bejárónak használták). Az új fölmérés szerint a háztulajdonosoknak összesen 1568 öl terület után kellett taxát fizetniük az 1926. évtől kezdődőleg, az alábbi táblázatban szereplő lebontás szerint:

Sorszám	A háztulajdonos neve	A régi alapon használt terület ölelken	Az új fölmérés szerinti terület ölelken	Jegyzet
1.	Medt János jegyző (Kaca)	85	116	
2.	Schaser Márton, főszolgabíró (Ágota)	78	105	
3.	Todor Simion (Brassó)	170	102	
4.	Petrovics Frigyesné kereskedő (Kőhalom)	131	154	
5.	Dr. Hans Tobie, professzor (Nagyszeben)	161	189	
6.	Dr. Reissenberger Lajos, orvos, (Nagyszeben)	131	103	
7.	Tobie Franz, kereskedő (Kőhalom)	126	140	
8.	Roth Emil (Kőhalom)	125	90	
9.	Kellner és Teütsh (Kőhalom)	125	100	
10.	Dr. Gráfi Károly (Kőhalom)	121	211	
11.	Haas Ferencz vasúti mérnök (Nagyszeben)	116	92	Dr. Haas Ottó, kórházi orvos (Segesvár)
12.	Jákobi Mihály (Daróc)	143	81	
13.	Teniszpálya	?	85	

A szerződés szövegét augusztus 23-án az Egyházközség-iskolaszék gyűlése jóváhagyta. A háztulajdonosok mintegy 40.136 lej hátralékából 8.352 lejt elengedtek, mivel a háztulajdonosok 1923. évtől saját költségükön az egyház tulajdonát képező

fürdőőri lakáson (még a XIX. század végén épült) javításokat eszközöltek, s a fürdőört fizették.

Molnár Lázár indítványára a gyűlés köszönetet mondott a plébánosnak és a bizottsági tagoknak fáradozásukért, a plébános pedig az egyháztanács nevében dr. Hans Tobie nagyszabenyi tanár, királyi háztulajdonosnak a sok önzetlen munkájáért, melyet a békeséges megegyezés megteremtése érdekében kifejtett. A gyűlés megerősítette tisztségében Mag Lajos királyfürdői ört, aki évi 3.500 lejért újabb három évre (1929-ig) vállalta a házak őrzését. Ugyanakkor a plébános előterjesztésére engedélyezték, hogy a fürdőn – a hely jobb kihasználása és a jövedelem növelése érdekében – új házak épülhessenek a következő feltételek mellett: a) Egy épület helye 100 ölnél kevesebb nem lehet. b) A terület hasznobére ölenként egy évre 24 fillér, minden fillért 1 banival számítva, azaz 24 bani. Ezt pedig fizetni kell dollár értékben, mint ahogy az a régi háztulajdonosokkal megkötött szerződésben áll. c) A fürdő és ivóvíz használatáért évenként 4-4, összesen 8 korona, az őrzési díjba évenként 8 korona fizetendő, minden egyes háztulajdonos által a b) pontban jelzett módon. d) Szerződésileg biztosítandó az új építkezéseknél, hogy a háztulajdonos soha meg nem kísérli a kisajátítást, sem semmiféle módon nem törekszik arra, hogy a föld tulajdonjogát megszerezze. e) Az épületet a háztulajdonos csak törvényes örökösödési joggal bíró rokonoknak adhatja el, s ha ilyen rokon nem marad a tulajdonos halálakor, úgy az épület az egyháznak marad. f) Ha valamikor a most engedélyezett épület újraépítés alá kerül, akkor az egyházzal új szerződés kötendő.

A két világháború között a fent ismertetett szerződés és feltételek határozták meg a háztulajdonosok és a telek örökös tulajdonosa, azaz az egyházközség közötti viszonyt. A háztulajdonosok több alkalommal megpróbálkoztak a szerződés felmondásával s egy kedvezőbb feltételeket biztosító új szerződés megkötésével, de mindig az egyházközség szerződésben rögzített érdekeit védő egyháztanács ellenállásába ütköztek, így a

szerződés egészen a második bécsi döntésig, sőt még azután is érvényben maradt.

Az egyháztanács igyekezett továbbra is tulajdonosi voltának eleget tenni. A fürdő környékét rendben tartotta. Minden évben a házak körüli füvet rendszeresen, elárverezés útján értékesítette, a túlságosan felnőtt fákat, bokrokat kivágatta és feltakarította. A fürdőszезon kezdete előtt a borvízkút körül és a többi épületeken a szükséges javításokat saját költségén rendszeresen elvégeztette. A rend és a tisztaság fenntartásának érdekében a fürdőört felhatalmazta, hogy a fürdőidény alatt a fürdő területén való, felügyelet nélküli legeltetést szigorúan büntesse meg (minden kószáló állat után 50 lej pénzbüntetést hajthatott be a tulajdonostól). A fürdőör kötelessége volt továbbá a házak környékének, az utaknak, vízelvezető árkoknak a tisztán tartása is.

Az 1928. május 17-én tartott egyháztanácsgyűlésen Lakatos Gáspár plébános előterjesztésére bevezették az idegen, átutazó fürdővendégek utáni fürdődíj szedését. A háztulajdonosok, bérlők és ezek családtagjai kivételével minden idegen fürdővendég, minden fürdés után 5 lej fürdődíjat volt köteles fizetni Mag Lajos fürdőör-felügyelőnek.

1935 tavaszán az egyháztanács teljesen újraépítette a kirulyi fürdőházat. Az újraépítéshez szükséges cserefát és deszkát a közbirtokosságtól kértek. A munkálatokat Lázár Alajos vállalkozó 5000 lej összeg ellenében végezte el. Ugyanekkor Máté János kijavította az édesvízfürdőnél levő gátat.

A két világháború között új fürdőház-tulajdonosok, bérlők is megjelennek a fürdőn. 1936-ban Pauleni Mihály lelkész és Mangeriusz János tanító kérnek az egyháztanáctól házépítésre alkalmas területet rendes évi díjért. Folyó év őszén Bergerhardt brassói parkettagyáros pedig a Tóbi Ferenc egykori fürdőház-tulajdonos által bérelt telket vette át az egyháztanács beleegyezésével. 1939-ben Plattner Gusztáv őrnagy levélben jelentette be az egyháztanácsnak, hogy Reissenberg kirulyi háztulajdonos

elhalálózásával ő lett a törvényes örökös, s így ennek háza már az ő tulajdona.

1940-ben, az államhatalom változásának következtében a háztulajdonosok, egy kivételével, idegen állampolgárok lettek. Az egyháztanács a háztulajdonosok tulajdonjogát továbbra is tiszteletben tartotta a Magyar Állam erre vonatkozó törvényeinek megfelelően. Így a fürdő továbbra is hasznot hozott az egyházközségnek. (Ez 1940–1944 között átlag évi 9-10.000 lejt jelentett.)

1940 novemberében, a nagyobb haszon reményében Eröss László igazgató-kántortanító indítványozta, hogy az egyháztanács lépjen érintkezésbe egy társasággal vagy pénzüintézménnyel, amely hajlandó lenne a kirulyi fürdőt rendes fürdőhellyé kiépíteni, mert csak így lenne jövője. Az egyháztanács az indítványt elfogadta és felkérte az egyházközség vezetőségét, hogy ennek érdekében lépjen érintkezésbe a budapesti Gyógyfürdő Kutató Intézettel. A fejlesztés azonban az akkori háborús viszonyok között természetesen elmaradt. A második világháború után a fürdő még három évig volt az egyház kezelésében. Utána államosították...

EPILOGUS

Kiralyfürdő napjainkra elvesztette Friedrich Franz Fronius leírásából megismert, egykori fürdőtelepülés jellegét. A kommunizmus idején (1948–1989 között) mint pionírtábort diáküldetésre használták. Két évtizeden át gyermekcsapatok, iskolás csoportok, kirándulók töltöttek felejthetetlen napokat itt. Ebben az időszakban több új épület is felépült, de mivel ezek 15 éve többnyire üresen állnak, állapotuk nagyon leromlott. A tábor jelenleg a Hargita Megyei Táborigazgatósághoz tartozik. Nagyobb táborozás utoljára 2000-2001-ben volt. Az 1997-ben alakult szentegyházi ALFA IFJÚSÁGI FÓRUM ifjúsági szervezetten belül megalakult „Zöld lélek” Környezet- és Természetvédelem Csoport szervezésében 2000 augusztusában Kiralyfürdőn került sor az első „Amiért a harangok szólnak” Környezet- és Természetvédelmi Tábor megszervezésére, hová a környék fiataljain kívül Magyarországról (Szeged, Salgótarján) is érkeztek vendégek. A táborozás során előadásokra, megbeszélésekre, filmvetítésekre, kirándulásokra, a kiralyfürdői diáktábor körüli takarításokra került sor. A meghívott előadók névsorán a vízügyi és környezetvédelmi hatóságok képviselői, egyetemi oktatók, fiatal doktorandusok, tanárok, egyetemisták szerepeltek. 2001. augusztus 14–20. között a természetvédelmi tábor másodjára került megszervezésre. Azóta a nagyobb táborozások szünetelnek, s az épületek állaga tovább romlik. Az itt feltörő ásványvizek nagy része pedig kihasználhatatlanul elfolyik. De Kiralyfürdő nincs végleg elfeledve...

Az egyházközség 1990 után jelképesen újra „birtokba” vette az egykor tulajdonát képező fürdőtelepet. A diáktábor területén álló fakeresztnél, minden esztendőben Keresztelő Szent János napján (június 24) búcsús misét tartanak, amelyen a kiralyi magánvillák tulajdonosai és Lövéte apraja-nagyja nagy számban vesznek részt. Az egyház az idéntől törvényes úton is visszaigényli az egykor itt lévő javait.

A falusi turizmus kibontakozását támogató Lövétei Polgármesteri Hivatal, hogy a diáktábor területén lévő épületek állapotáról pontos képet nyerjen, 2004. júliusában a Szent István Egyetem és az Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kar hallgatóival felmértette az épületeket. A hallgatók (Ipolyszegi Balázs, Szekeres Petra, Vajk Ágnes, Zelenai Tamás, Mezei Gergely István, Simon Mária, Farkas Péter, Forgó András, Fekete Ákos, Zelenai Nóra, Zelenai Orsolya, Pető Gábor, Barsi Gábor, Vajk Ágnes, Cserny Zsombor, Kiss Gergely András, Varga Gábor) a táborvezető Wittek Krisztina építész irányítása alatt 11 villát, egy éttermet és az iskolát mérték fel és rajzolták le.

Ugyancsak a Lövétei Polgármesteri Hivatalnak köszönhetően 2005. augusztus 6-án új emléktábla került a Kossuth-sziklára. Az új emléktáblát a Select Metleplast Kft. lövétei származású vezérigazgatója, Lázár Imre ajándékozta a községnek (felirata: KOSSUTH-SZIKLA 1985–2005).

A fürdőtelep szomszédságában, az Ilosza-patak torkolatánál vásárolt házat (a Fakitermelési Vállalat elhanyagolt állapotú munkásszállóját) a székelyudvarhelyi Humán Reform Alapítvány, melynek fő tevékenysége a vállalkozás-fejlesztés, természeti nevelés, közművelődés-fejlesztés, közösségfejlesztés. Az 1999-ben megvásárolt házat 2003-ban, egy jelentős befektetés révén sikerült használhatóvá tenni. Az „erdei iskolát” több civil szervezet is használja (Humán Reform Alapítvány, Székelyföldi Műkedvelő Bábosok Egyesülete, Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete, Zöldszív ITM).

A fentiek ismeretében bizhatunk abban, hogy az egykor virágzó Királyfürdő ásványvizei nem merülnek feledésbe, s a festői környezetben fekvő fürdőtelep a közeljövőben újból balneoterápiás idegenforgalmi központtá válik.

A KIRULYI VÖLGY FONTOSABB ÁSVÁNYVIZEI

Kiruly völgyében 10-12 borvízforrást tart számon a szakirodalom. Ezeknek fele széles körben ismert, s vizüket elsősorban ivóvízként napjainkban is használják. Az alábbiakban röviden ezeket ismertetjük.

1. A hargitaligeti forrásláp (Szortyogó) Kirulyfürdőtől észak-keletre, az ún. Festőmalom nevű helytől mintegy 400 m-re a sziklaszoroson felül, mintegy 810 m tengerszint feletti magasságban, a Tolvajos-patak bal oldalán terül el. A csupán 2 hektár területű forráslápot limonit (barnavaskő, vasérccek mállásakor keletkező keverékásvány) tartalmú ásványvízforrások táplálják. A lápot *Bányai János* geológus fedezte fel. A forrásláp szélén van egy elhagyott, 4x7 méteres medence, melyet egykor hidegfürdőként használtak. A Ca-NA-Mg-HCO₃ típusú, ma elhanyagolt állapotban lévő borvizes medence környékét a Hargitaligeti forrásláp (természetvédelmi terület) lassan visszaállítja eredeti állapotába.

2. Festőborvíz (Hargita-forrás, Kamilla-forrás) a hargitaligeti forrásláptól kissé lennebb, festői környezetben, a Tolvajos-patak és a Köves-patak egybeszakadásánál (a két patak vize itt a Kiruly vize nevet kapja) fekvő híd bal oldalán található. A borvízforrás mellett a XIX. század végén egy festékörlő malom működött, innen a neve. Itt készítették a különböző színű kovasavakat, legnagyobb mértékben vashidroxidot tartalmazó viaszopálból a kitűnő sárga (okker) festéket. A forrás környéke ma elhanyagolt, rönktelepként működik.

A forrás vizét régebb palackozták. „Kamilla” és „Hargita forrás” néven került forgalomba. Jelenleg a forrás egy 50 cm széles, 1,7 m betongyűrűbe van foglalva, amelyből egy vezetéken csordogál a borvíz az előtte lévő kis medencébe. A kutat karbantartott tető védi. Hozama 0,066 l/s. Általános jellemzése:

vasas-bikarbonátos, kálium-nátrium-magnéziumos, szénsavtartalommal. Gyógyjavallatai: lehet használni savhiány okozta emésztési zavaroknál, valamint vizelethajtó kezelésre.

3. 625. számú mélyfúrás: a Kiruly-patak bal oldalán, a fürdőbe vezető hídtól kissé északra tör fel annak az artézi kútnak a vize, amelyet a Geolex Rt. fúrt. A 17,8 °C hőmérsékletű, Na-Ca-Mg-HCO₃ típusú, nagy széndioxid tartalmú víz legtöbbször esetben kihasználatlanul ömlik bele a Kiruly vizébe. A nyári hónapokban a Kossuth-szikla háta mögött lévő nagyméretű betonmedencét töltik fel vele.

4. Az erdészház udvarán lévő forrás (a egykori hidegfürdő forrása): a forrás 738 m tengerszint feletti magasságban, az erdészház udvarán található, kb 10 m távolságra délnyugatra az erdészháztól. 10 °C vize, melynek hozama 0,1 l/s, régebbi azt a 2x2 m méretű, 1,5 m mélységű fürdőmedencét látta el, melyet mint hidegfürdőt használtak.

1974-ben 24 órás hozama 2500 liter volt. Általános jellemzése: vasas-bikarbonátos, kálium-nátrium-magnéziumos, szénsavtartalommal. Gyógyjavallata: külső kezelés formájában a szívés érrendszeri megbetegedések kezelésére.

5. A kirulyi erdészház előtti forrás az erdészház udvarát övező kerítés tövében, az út jobb oldalán, egy póznafa szomszédságában található. A sáncból feltörő, 20 cm átmérőjű faküppébe foglalt borvízforrás ma nagyon elhanyagolt állapotban van. A kis hozamú (0,005 l/s) forrás környékét mára már szinte teljesen belepte az útszéli gyom és fű. Régebbi ivóvízként használták.

6. A főkút a Kiruly-patak jobb oldalán, a Súlyomkő alatt, a diáktábor területén található. A higiénikusan, cementcsőbe foglalt borvízforrás vize két vezetéken ömlik az előtte lévő kis beton medencébe. Az egész kutat faragott oszlopokra épített, rendben tartott tető védi, vizét főként a lövéteiek hordják. Hozama 0,142 l/s. Általános jellemzése: vasas, bikarbonátos, kálium-nátrium-magnéziumos, szénsavtartalommal. Gyógy-

javallatai: mint ivóvíz, jó étvágycsináló. Lehet használni savhiány okozta emésztési zavaroknál. Erős vizelethajtó hatású.

7. A Rebeka-forrás a Kiruly-patak bal partján, a patakmeder peremén tört felszínre, közvetlenül az andezit kőzetből. A 20 cm átmérőjű vascsőbe befogott, 0,02 l/s hozamú forrás mára az áradások következtében teljesen eliszaposodott.

Fontosabb irodalom és források

- A *Hargita hegység és környékének ásványvizes fürdői*. Szerkesztette: Jánosi Csaba, Péter Éva. Kiadja a Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület. Csíkszereda. 2003. 27–28.
- Bányai János**: *A hargitai opálbarlang*. Különlevonat az Erdélyi Múzeum 1932. évi 7–12. számából. 1–9.
- Bányai János**: *A Tolvajos patak szurduka a Hargitában*. Erdély 1932. 49–50.
- Bányai János**: *A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai*. I. Odorhei. 1938.
- Benkő József**: *Specialis Transilvanis Terra Siculorum. A székelyek és a Székelyföld*. Fordította és sajtó alá rendezte Szabó András. Erdélyi Ritkaságok sorozat. Kv. 1944. 67–68.
- Bélteki Zsigmond**: *Conspectus systematico practicus aquarum mineralium magni Principatus Transylvaniae*. Vindobonae. 1818.
- Eöry István**: *A kirulyi fürdőről*. Erdély. 1894. 297.
- Erdély** (Turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóirat. Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület értesítője). 1895. IV. évfolyam 1-2. Kolozsvár. 322–323.
- Fronius Friedrich**: *Kérolyi fürdőélet a XIX. század derekán*. Fordította és közli Binder Pál. In: *Hargita Kalendárium*. 1972. 155–160.
- Gergelyfi András**: *De aquis et thermis mineralibus, Terra Siculorum Transylvaniae*. Cibinii. 1811. 45–53.
- Hargita megye természetes gyógytényezői**. Szerkesztette: Dr. Jakab Kálmán. Csíkszereda. 1974. 247–250.
- Hankó Vilmos**: *Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leírása*. Kolozsvár 1891. 135–137.
- Mátyus István**: *Ó- és Új Diaetetica*. Pozsony. 1972. 82.
- Nagy András–Málnási Géza**: *Hargita és Kovászna megyei gyógyfürdők*. Korunk. 1970. XXIX. évf. 1228–1234.
- Orbán Balázs**: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. I. Pest. 1868. 86–87.

- Pataki Sámuel:** *Descriptio physico-chemica aquarum mineralium magni principatus Transylvaniae.* Pestini. 1820. 44–45.
- P. Boros Fortunát:** *Csiksomlyó, a kegyhely.* Kv. 1943. 77.
- Szentiványi Mihály:** *A kiroji savanyú víz és vashámor.* In: Nemzeti Társalkodó. Második félév. Kolozsvár. 1840. 17. sz, 131–132.
- Teleki József:** *Úti jegyzések. Közli Domokos Pál Péter.* Erdélyi Ritkaságok sorozat. Cluj. 1937. 34–35.
- Udvarhelyvármegyei turista-kalauz.** Szerkesztették: Molnár Károly és Vajda Emil dr. Kolozsvár 1897. 36–37.
- Vofkori László:** *Kirulyfürdő.* In: Bolyai Nyári Akadémia. Erdélyi magyar tanítók továbbképzése a Hargitán. 1993. július 17–28. Békéscsaba–Csíkszereda. Szerk. Micheller Magdolna. Békéscsaba. 1993.
- Zerkovitz Emil:** *Két fürdő (Kászon, Kiruly).* In: Erdély. 1898. 25.
- *** *A Lövétei n. [emes] megye története 1848-tól vezetve.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám: 403/121/a 1967.
- *** *I. Egyháztanács Jegyzőkönyve 1853–1897-ig.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám nélkül.
- *** *Lövétei róm. kath. egyháztanács és iskolaszék jegyzőkönyve 1910-től.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám nélkül.
- *** *A lövétei róm. kath. Egyháztanács-Iskolaszék Jegyzőkönyve az 1925. évtől.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám nélkül.
- *** *A lövétei római katolikus Egyháztanács-Iskolaszék Jegyzőkönyve 1933-ik évtől.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám nélkül.
- *** *A lövétei Róm. Kat. Egyháztanács-Iskolaszék Jegyzőkönyve 1946. évtől.* Római Katolikus Egyházközségi Levéltár, Lövéte, leltári szám nélkül.

Összefoglaló

Kirulyfürdő (rom. Băile Chirui) Lövéte határában, a Kiruly-patak festői völgyében fekszik, 4 km-re a Csikszereda–Székelyudvarhely közötti műúttól. Az itt felfakadó ásványvizek valószínűleg már az őskortól ismertek voltak. Egyértelmű bizonyítékok tanúskodnak arról, hogy az itteni, Sólyomkő-tövéből felbuzgó gyógyhatású forrás vizét a XVI-XVII. századokban ivóvízként már széles körben használták a havasi kaszálókön gazdálkodó lövéteiek, fejedelmi solymárok és vadászok.

Fürdővízként való hasznosítása – adataink szerint – a XVIII. században vette kezdetét. Az itt felbuzgó jóízű borvizeket, felismerve azok gyógyhatását, 1740 körül a vadászatot kedvelő erdélyi főúri családok és Udvarhelyszék elöljárói kezdték rendszeresen gyógyvízként, fürdővízként használni. Hírnevéért sokat tett gyalakuti gróf Lázár János (1703–1772), főkörmányszéki tanácsos, a kor jeles költője, aki sokat időzött itt, s a fürdő szépségét latin nyelvű versekben énekelte meg.

Az egyház tulajdonát képező kis fürdőtelep a XIX. század közepére a kőhalmi, segesvári és medgyesi szászok kedvenc fürdője lett. A XX. század közepéig a nyári hónapokban virágzó, családias fürdőélet folyt itt egészen az államosításig. A kommunizmus idején (1948–1989 között) a fürdőt és környékét mint pionirtábort diáküdültetésre használták.

Ma épületei többnyire üresen állnak, állapotuk nagyon leromlott. Változatos ásványvizei, melyek gyógyhatásait széles területen lehetne hasznosítani, szinte kihasználatlanul folynak el, pedig az egykori fürdőtelep és közvetlen környéke nagyon alkalmas lenne egy gyógy- és idegenforgalmi helység kiépítésére.

Rezumat

Băile Chirui se află în apropierea satului Lueta, în valea pitorească a pârâului Chirui, la 4 km de intersecția cu șoseaua ce leagă Miercurea Ciuc de Odorhei Secuiesc. Izvoarele de apă minerală din această zonă sunt cunoscute probabil încă din epoca străveche. Există dovezi concludente privind folosirea izvorului cu efect terapeutic, aflat la poalele Stâncii Șoimilor, de către sătenii veniți să lucreze pe fânețele din împrejurimi, ori de către șoimarii și vânătorii aflați în slujba principiiilor Transilvaniei, în secolele XVI-XVII.

Utilizarea acestor ape în scopuri balneare – potrivit datelor culese – a început în secolul al XVIII-lea. În jurul anului 1740 familiile aristocratice transilvănene, precum și dregătorii scaunului Odorhei, descinși în zonă pentru vânat, au început să folosească aceste ape pentru terapii interne și pentru băi. Izvoarele au început să fie cunoscute în cercuri mai largi datorită contelui Lázár János de Fântânele (1703–1772), consilier gubernial și poet renumit al vremii, care a petrecut mult timp aici, dedicând frumuseții acestor locuri poeme scrise în limba latină.

Modesta stațiune care s-a format între timp, în proprietatea bisericii catolice, a devenit locul de agrement și terapie preferat al sașilor din Rupea și din Mediaș. Până la mijlocul secolului al XX-lea (când a fost naționalizată), vară de vară mica stațiune devenea gazda unei vieți balneare caracterizate de o plăcută atmosferă familiară. În anii comunismului (1948-1989) stațiunea a fost transformată în tabără de pionieri.

Azi cele mai multe vile și clădiri anexe sunt nefolosite și degradate. Izvoarele de apă minerală, variate și benefice, curg în sălbăticie fără nici un rost, deși fosta stațiune și împrejurimile prezintă toate premisele pentru a deveni iarăși un centru înfloritor de terapie și agrement.

Summary

Kiruly-Bath (Băile Chirui) lies near Lövéte, in the picturesque valley of the Kiruly-brook, in 4 km distance from the highway between Csíkszereda and Székelyudvarhely.

The mineral water springs from here are probably known since the prehistoric age. We have unmistakable proof, that the curative water of the spring welling at the foot of the Sólyomkő mountain was widely used by the people of Lövéte, working on their hayfields, and the hawkers and hunters of the principality in the 16th and 17th centuries.

Its usage as bath water - according to our data - began in the 18th century. The principals of Udvarhelyszék and members of transylvanian noble families, who loved hunting, began to use the tasty mineral waters welling here as medicinal water or bath water, after they have recognized their healing power, round 1740. Count Lázár János of Gyalakut (1703 - 1772), councillor of the contemporary government of Transylvania ("Gubernium"), famous poet of his age, who has spent a lot of time here, has done a lot for the reputation of this place, by immortalizing the beauty of the spa in his latin poems.

The health-resort belonging to the property of the Church became the favourite bathing place of the saxons of Kőhalom, Segesvár and Medgyes in the 19th century. Until the middle of the 20th century, that means, until its taking into public ownership, the spa flourished in the summer months.

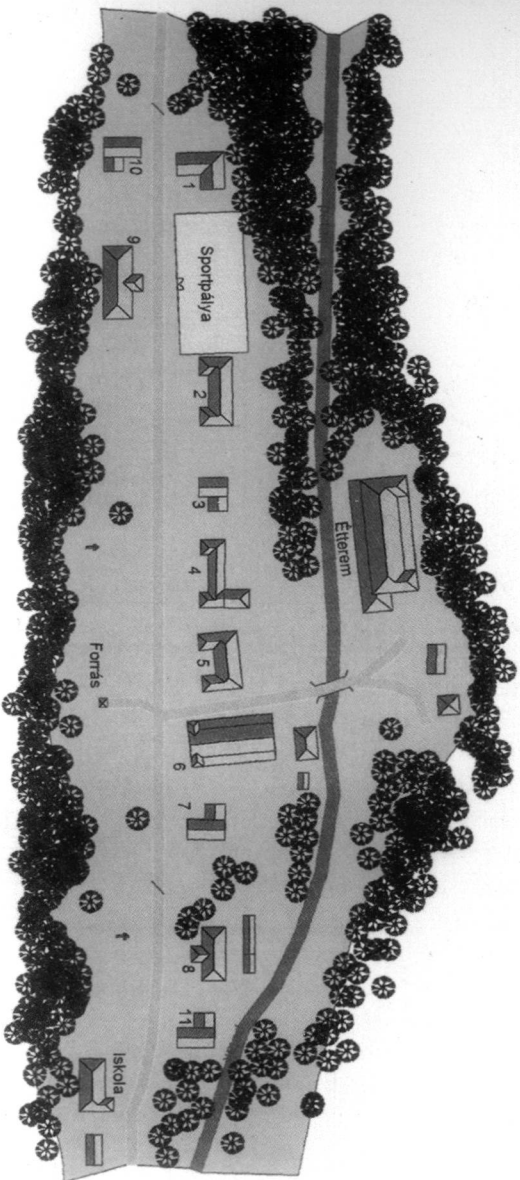
During the communism (1948 - 1989) the spa and its surroundings were used as holiday camp for students.

Most of the buildings are empty in our days, their condition has become very bad. The mineral waters with healing effects, that could be used in many fields, flow away nearly unexploited, although the former health-resort and its immediate surroundings would be perfectly appropriate for the developing of a healing- and tourist center.

M = 1 : 1 200

Lövété, Királyfürdő

Helyszínrajz

SZENT
ISTVÁN
EGYETEM

Felmérte: Ipolyiszegi Balázs, Szekeres Petra, Vajk Ágnes
Rajzolta: Vajk Ágnes, Zelenai Tamás

Konzultens: Wittek Krisztina
Dátum: 2004. július

MŰVELŐDÉSI
ÉS SPORTKÖZPONT
879

ISBN 973-87605-1-8